



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

« Π Λ Η Ρ Ο Φ Ο Ρ Ι Κ Η »

ΤΜΗΜΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Θέμα:

K - waves και η επίδραση του ανθρώπινου παράγοντα

Το παράδειγμα του BReferendum (BRexit)

Εργασία του Φοιτητή:

Παληγιάννη Ιωάννη (ΜΠΠΛ 14063)

Επιβλέπων Καθηγητής:

Ευάγγελος Φούντας

Π Ε Ι Ρ Α Ι Α Σ 2 0 1 6

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Πειραιώς,
ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην
Πληροφορική .

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

(υπογραφή)

(υπογραφή)

(υπογραφή)

Όνομα Επώνυμο
Βαθμίδα

Όνομα Επώνυμο
Βαθμίδα

Όνομα Επώνυμο
Βαθμίδα

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πληροφορική», υπό την καθοδήγηση και συνεισφορά του καθηγητή κ. Ευάγγελου Φούντα.

Αφετηρία για την επιλογή του θέματος της παρούσας εργασίας αποτέλεσαν οι οικονομικές εξελίξεις, τόσο σε διεθνές, όσο και σε εθνικό επίπεδο. Η κατανόηση των αιτιών, αλλά κυρίως των αποτελεσμάτων της σύγχρονης οικονομικής κρίσης στις διεθνείς αγορές είναι αδιαμφισβήτητα ζητήματα που απασχολούν όχι μόνο τους επίκαιρους με την κρίση οικονομολόγους, αλλά επιπροσθέτως όσους βίωσαν ή/και μελέτησαν παρόμοια φαινόμενα στο παρελθόν και όσους θα βρεθούν σε αντίστοιχη θέση στο μέλλον.

Η καθολικότητα και διαχρονικότητα των οικονομιών, είναι που καθιστούν τη συγκεκριμένη εργασία επίκαιρη. Η αποτύπωση των οικονομικών θεωριών, συμπεριλαμβανομένης και αυτής του Κοντράτιεφ, θα ήταν κενές ουσίας, εάν δεν τύγχαναν εφαρμογής, με οποιοδήποτε τρόπο και σε οποιονδήποτε βαθμό, στη ροή του χρόνου.

Για τους παραπάνω λόγους, λοιπόν, διερευνώντας τη θεωρία των μεγάλων κύματων της οικονομίας, όπως αυτή αναπτύχθηκε από τον Κοντράτιεφ στο έργο του “The major economic cycles”, θα επιχειρηθεί μια μετατόπιση της ουσίας του, επιλέγοντας τον ανθρώπινο παράγοντα, ως κύριο σημείο αναφοράς. Αυτή ακριβώς η αιτία διατάραξης του φαινομένου και της διάσπασης της κανονικότητας, είναι που θα μας οδηγήσει στη λεπτομερή εξέταση των γεγονότων της 23^{ης} Ιουνίου 2016.

Μια πολιτική απόφαση που ισχυροποίησε τον ανθρώπινο παράγοντα και την επίδρασή του στις εκφάνσεις της οικονομίας (δημοψήφισμα) και οδήγησε τελικά στο Brexit.

Abstract

The current dissertation was written for the purposes of master “Information Technology” under professor’s Evangelos Fountas guidance and contribution.

The subject of the dissertation was chosen under the influence of international and national changes (evolutions). The understanding of the causes, but mainly the results of current financial crisis to international markets constitute definitely matters, which shall concern not only today’s economists but also future economists and those who studied equivalent phenomena in the past.

The certain dissertation is topical due to universality timeless nature of today’s economies. The surveying of economic theories, including Kondratiev’s theory, would have been meaningless, unless the last ones had not been applied during the ages.

Therefore, for the reasons above, through the studying of the theory of K-waves just like was developed by Kondratiev in his work “The major economic cycles”, choosing the human factor as a main reference point a change of its essence shall be attempted. That constitutes the main cause of disturbance of this phenomenon and the dissolution of normality which is going to lead us to the comprehensive examination of the 23rd of July 2016 events.

That was a political decision, which reinforced the human factor and its influence to all aspects of current economy (referendum) and led eventually to Brexit.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	5
Πίνακας Εικόνων - Διαγραμμάτων.....	9
Ιστορικά στοιχεία για Κοντράτιερ	11
Κυρίαρχα και αντίπαλα ρεύματα	11
Καπιταλισμός.....	11
Φιλελευθερισμός.....	12
Σοσιαλισμός.....	14
Η θεωρία του Μαρξ.....	14
Keynes.....	16
Η θεωρία του Κοντράτιερ.....	17
Η θεωρία των μεγάλων κυμάτων K-waves.	17
Οικονομικοί Κύκλοι και οι φάσεις τους. Η θεωρία των 4 εποχών.	20
Κεφάλαιο Brexit.....	26
BRexit chronicle.....	26
Αιτίες.....	27
Η Μεγάλη Βρετανία στον 20 ^ο αιώνα	27
Οικονομική πολιτική της Βρετανίας και η επέκταση του City of London	28
Ευρωπαϊκή Πολιτική και Μεγάλη Βρετανία.....	40
TTIP και πορεία της Ε.Ε.	43
Συνέπειες.....	46
Συμπεράσματα	50
Δημιουργία υπεραξιών και υπερσυνδέσεων.	50
Ο ρόλος του ανθρώπινου παράγοντα	51
Επίλογος.....	53
Βιβλιογραφία	54

Πίνακας Εικόνων – Διαγραμμάτων

Εικόνα 1: Οι 4 εποχές του Κοντράτιεφ.....	188
Εικόνα 2: Τα κύματα του Κοντράτιεφ (χρονοσειρά).....	222
Εικόνα 3: Price to Resources Index (PRI) combined with Kondratiev waves ΠΗΓΗ: STOCK CYCLES, Why Stocks won't beat money markets over the next twenty years by Michael A. Alexander, Writer Class Club, 2000.	233
Εικόνα 4: Μακροχρόνιες (Secular) Bull και Bear Αγορές ΠΗΓΗ: Stolper, W. F., 1935. Nikolai D. Kondratieff , The Long Waves in Economic Life. Volume XVII, No 6 επιμ. s.l.:The Review of Economic Statistics.....	244
Εικόνα 5: Η πορεία προς το δημοψήφισμα.....	277
Εικόνα 6: Index numbers of output at constant basic prices (1990 = 100).	322
Εικόνα 7: OECD (2002) OECD in Figures, and previous issues; OECD Factbook (2006).	333
Εικόνα 8: Cost contributions: sources of changes in UK cost competitiveness in manufacturing. National Economic Development Office (1987); Economic Trends (various); European Economy (various).	333
Εικόνα 9: Πηγή: OECD (2005) OECD in Figures, and previous	344
Εικόνα 10: Μέλη συνδικάτων (1974-2009).....	355
Εικόνα 11: Μείγμα Βρετανικής οικονομίας ΠΗΓΗ: Economist.....	377
Εικόνα 12: Διαγραμματική απεικόνιση τιμών οικιών στη Βρετανία.....	388
Εικόνα 13: Britain's EU membership ΠΗΓΗ: Economist.....	42
Εικόνα 14: Δείκτης επιπέδου ρύθμισης της οικονομίας ΠΗΓΗ: Economist	433
Εικόνα 15: Ισοτιμία \$/£ ΠΗΓΗ: Economist.....	477
Εικόνα 16: BoP in million Pounds Πηγή: ONS	488
Εικόνα 17: Εξαγωγές αγαθών μεταξύ Βρετανίας και Ε.Ε. (2014) ΠΗΓΗ: Economist.....	499
Εικόνα 18: UK Gross Value Added Πηγή: ONS	500
Εικόνα 19: Απόκλιση γωνίας	522+

Ιστορικά στοιχεία για Κοντράτιεφ

Ο Νικολάι Κοντράτιεφ (Nikolai Dmitriyevich Kondratiev 1892-1938) ήταν Ρώσος οικονομολόγος, ο οποίος αποτέλεσε έναν από τους κορυφαίους των αρχών του 19^{ου} αιώνα. Η συνεισφορά του στην οικονομική θεωρία και κυρίως στην οικονομική σκέψη, έχει συνυφαστεί με δύο τομείς. Ο πρώτος αφορά την ανακάλυψη των κυκλικών κινήσεων της οικονομίας, γνωστά και ως K-Waves. Μέσω αυτών κατάφερε, άθελά του, να ανατροφοδοτήσει και να αποδείξει τη βιωσιμότητα του καπιταλιστικού μοντέλου. Για το αποτέλεσμα αυτό εξορίστηκε στα Γκουλάγκ από τον Στάλιν, από τον οποίο είχε λάβει εντολή να αποδείξει το ακριβώς αντίθετο.

Κυρίαρχα και αντίπαλα ρεύματα

Προκειμένου να κατανοήσουμε στην πλήρη μορφή της τη θεωρία του Κοντράτιεφ, θα πρέπει πρώτα να αναλυθεί το περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτή αναπτύχθηκε. Για το σκοπό αυτό παρακάτω αποτυπώνονται σε συνοπτική παρουσίαση τα οικονομικά μοντέλα που είχαν αναπτυχθεί την περίοδο εκείνη. Παρά το γεγονός ότι τα μοντέλα αυτά, την περίοδο εκείνη είχαν τη μορφή πρωτολείου, οι πυρήνες έκφρασής τους, στη βασική τους μορφή, παραμένουν αναλλοίωτοι μέχρι τις μέρες μας, καθιστώντας το μοτίβο δράσεων κοινό και διαχρονικό. Επιπρόσθετα αξίζει να σημειωθεί ότι τα μεταγενέστερα μοντέλα που παρουσιάζονται, κρίθηκε σκόπιμο να αναλυθούν, δεδομένου ότι αφενός αρχή στήριξής τους ήταν είτε ο καπιταλισμός, ως διευρυμένη έννοια, είτε ο σοσιαλισμός, σε όλες του τις εκφάνσεις. Αφετέρου η μακρόπνοη σκέψη του Κοντράτιεφ δεν απαξιώνεται στο χρόνο, με αποτέλεσμα να τυγχάνει εφαρμογής στο καπιταλιστικό μοτίβο του μέλλοντος.

Καπιταλισμός

Ως καπιταλισμός, ορίζεται το οικονομικό σύστημα στο οποίο κυρίαρχη επιδίωξη και σκοπό αποτελεί το κέρδος. Τα μέσα παραγωγής και διακίνησης προϊόντων, οι επενδύσεις καθώς και το εμπόριο και οι υπηρεσίες κατέχονται σε μεγάλο βαθμό από τον

ιδιωτικό τομέα, χωρίς να αποκλείεται η συμμετοχή του κράτους σε επιμέρους ιδιοκτησίες ή ενέργειες.

Φιλελευθερισμός

Ο (οικονομικός) φιλελευθερισμός αποτελεί μια μεταγενέστερη της αρχικής, τροποποιημένης και διευρυμένης έκδοσης του βασικού μοντέλου του καπιταλισμού. Η ατομοκεντρική οργάνωση της οικονομίας αποτελεί το θεμέλιο λίθο του συστήματος, στη βάση της λήψης αποφάσεων με βασικό παράγοντα το άτομο, αντί των συλλογικών θεσμών. Με την πάροδο των ετών το φάσμα της ιδεολογικής αντίληψης και των οικονομικών πολιτικών του φιλελευθερισμού διευρύνθηκε, χωρίς όμως να χάσει τους κύριους πυλώνες στήριξής του, αυτούς της (ελεύθερης) οικονομίας της αγοράς και της ατομικής ιδιοκτησίας.

Η έμφυτη τάση του φιλελεύθερου μοντέλου να αντιτάσσεται στον κρατικό παρεμβατισμό, δεν αποκλείει την κατά περίπτωση κρατική ρυθμιστική πολιτική που στόχο έχει την εποπτεία και ρύθμιση της αγοράς, όταν αυτή δύναται να επιτευχθεί χωρίς στρέβλωση της τάξης πραγμάτων του οικονομικού αυτού μοντέλου. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η αποδοχή από το μοντέλο της κρατικής παρέμβασης, στη βάση του ρυθμιστή της οικονομίας, τόσο σε προληπτικό όσο και σε κατασταλτικό επίπεδο, στην άρση των μονοπωλίων και την επαναφορά του πλουραλισμού. Στην ίδια βάση, το μοντέλο και οι υποστηρικτές του αντιλαμβάνονται την εγγενή του αδυναμία για στήριξη του κοινωνικού παράγοντα, μέσω της προσφοράς αγαθών κοινωνικού χαρακτήρα, αποδέχονται την παροχή των δημόσιων αγαθών από το ίδιο το κράτος. Αυτό δικαιολογείται αν αναλογιστούμε την πεπερασμένη ζήτηση άρα και κερδοφορία των αγαθών αυτών, κάτι που πρακτικά θα οδηγούσε τον προμηθευτή τους να τα απαξιώσει, στρεφόμενος σε πιο ελκυστικά και κερδοφόρα προϊόντα.

Η έννοια του οικονομικού φιλελευθερισμού αναπτύχθηκε αρχικά κατά τη διάρκεια του Διαφωτισμού, ως αντιστάθμισμα στον μερκαντισμό και τη φεουδαρχία. Η πρώτη συμπαγής θεωρία ανήκει στο θεμελιωτή της οικονομίας της αγοράς, Άνταμ Σμιθ (1887), ο οποίος στο βιβλίο του «Ο πλούτος των εθνών» τάσσεται υπέρ της απελευθέρωσης της οικονομίας, μέσω της ελάχιστης παρεμβολής του κράτους σε αυτή, χωρίς να αποκλείει τη συμμετοχή του στον τομέα της παροχής των βασικών κοινωνικών αγαθών. Η θεωρία του Σμιθ βασιζόταν στην ελεύθερη λήψη των οικονομικών αποφάσεων σε

ατομικό επίπεδο, γεγονός που θα επέφερε ισορροπία και μακροχρόνια αυτοσυντηρούμενη ευημερία στην αγορά, αυξάνοντάς την διαδοχικά.

Όπως προαναφέρθηκε ο πυρήνας του φιλελευθερισμού αποτελείται από την ατομική ιδιοκτησία και τα ατομικά συμβόλαια (οικονομικές αποφάσεις). Οι αρχικές θεωρίες, όπως αυτές συμπυκνώνονται στο έργο του Άνταμ Σμιθ, συγκλίνουν στη συσχέτιση της ατομικής δράσης των ατόμων με την επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος. Το αόρατο χέρι είναι αυτό που ισορροπεί την αγορά γεφυρώνοντας την ατομικότητα με τη συνολική αγορά. Το μέγιστο δυνατό όφελος για τα οικονομικά συστήματα και τους συμμετέχοντες σε αυτά, είναι δυνατόν να επιτευχθεί από την ίδια τη δυνατότητά τους να δρουν χωρίς περιορισμούς (αυθόρμητη τάξη), με μόνο προαπαιτούμενο ένα ελάχιστο επίπεδο ρυθμιστικής πολιτικής στη βάση της ισότητας και του πλαισίου δράσης (ελευθερία λόγου, τύπου, πληροφόρηση, δικαιοσύνη, κλπ).

Αρχικά, οι οικονομικά φιλελεύθεροι είχαν να αντιπαλέψουν τους υποστηρικτές των φεουδαρχικών προνομίων για τους πλούσιους, τις αριστοκρατικές παραδόσεις και την εξουσία των βασιλέων να σχεδιάζουν τις εθνικές οικονομίες με βάση τα δικά τους προσωπικά συμφέροντα. Από το τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αυτοί οι αντίπαλοι είχαν σε μεγάλο βαθμό ηττηθεί.

Σήμερα ο οικονομικός φιλελευθερισμός συνδέεται με τον κλασικό φιλελευθερισμό, τον «νεοφιλελευθερισμό», τον «ιδιοκτησιακό» ελευθεριασμό και το μονεταρισμό.

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός αντιτάσσεται στην κρατική παρέμβαση στη βάση της κρατούσας αντίληψης ότι το κράτος εξυπηρετεί τα κυρίαρχα επιχειρηματικά ρεύματα, καταστρέφοντας την ουσιαστική ελευθερία της αγοράς και τη δυνατότητα αυτορρύθμισής της. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός υποστηρίζει ακόμη την «ισότητα ευκαιριών» (επίσης γνωστή ως «κοινωνική κινητικότητα») επειδή θεωρεί ότι η έλλειψη ίσων ευκαιριών θα οδηγήσει σε αύξηση των ιδιωτικών μονοπωλίων και ως εκ τούτου θα περιορίσει την ατομική ελευθερία.

Βασικό χαρακτηριστικό του οικονομικού φιλελευθερισμού αποτελεί ο κυρίαρχος ρόλος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Παρόλα αυτά αποδέχεται την κρατική ενίσχυση στην παροχή δημοσίας χρήσης αγαθών, όπως δρόμους, κλπ. Παράλληλα όμως θέτει την προϋπόθεση αναλογικής αποπληρωμής τους ανάλογα με τη συχνότητα χρήσης τους.

Περαιτέρω η μείωση των δασμών, ή καλύτερα η ύπαρξη αντι-δασμών, θεωρείται ότι θα αναπτύξει το ελεύθερο εμπόριο, τα πνευματικά δικαιώματα και τις πατέντες, διευρύνοντας έτσι την καινοτομία.

Σοσιαλισμός

Ως σοσιαλισμός χαρακτηρίζεται το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα που δίνει έμφαση στην κοινωνική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και τη συνεταιριστική διαχείριση της οικονομίας. Η Ε.Σ.Σ.Δ. αποτέλεσε την πρώτη καταγραφή της εφαρμογής του σοσιαλιστικού ιδεώδους.

Η θεωρία του Μαρξ

Η πολιτική θεωρία και η πρακτική που απορρέει από τα έργα των Κ. Μαρξ και Φρ. Ένγκελς και παρουσιάζει το ενιαίο σύστημα, φιλοσοφικών, οικονομικών και κοινωνικών ιδεωδών, στην κατεύθυνση του κομμουνισμού, ονομάζεται μαρξισμός.

Η απαρχή του μαρξισμού, ως ευρύτερη έννοια κοινωνικής ισότητας αναζητάται στα θεμέλια της γαλλικής επανάστασης, του γαλλικού ουτοπικού σοσιαλισμού του γερμανικού ιδεαλισμού ακόμα και της κλασσικής αγγλικής πολιτικής οικονομίας. Ως έννοια εμφανίζεται για πρώτη φορά κατά τη δεκαετία του 1840 ως απάντηση στην ανάγκη θεμελίωσης του αναπτυσσόμενου προλεταριάτου.

Στη θεωρία του Κ. Μαρξ ¹ αντικείμενο αποτελούν οι αιτίες γέννησης και διαμόρφωσης του τρόπου παραγωγής, των κοινωνικών τάξεων και της πολιτικής υπόστασης κάθε κοινωνίας. Η αφετηρία του έργου του δίνεται από την αρχική και κυρίαρχη θεώρηση της πάλης των τάξεων ως μέσο κίνησης της οικονομίας και του ατόμου ως κοινωνικού όντος, κατά προτεραιότητα, έναντι της μεμονωμένης ατομικής προσέγγισης που του αποδίδει ο φιλελευθερισμός.

Για τον μαρξισμό ο καταμερισμός της εργασίας αποτελεί τον τρόπο για την απόσπαση από τον εργοδότη της υπεραξίας του αποτελέσματος της εργασίας του. Αυτό ο Μαρξ το χαρακτηρίζει ως αλλοτρίωση. Η χρησιμοποίηση μηχανών και μηχανημάτων στην παραγωγή θα μπορούσε να απελευθερώσει τον άνθρωπο. Η υπεραξία της εργασίας του, δηλαδή το προϊόν που παράγει το προλεταριάτο, καρπώνεται από την κοινωνική τάξη που εκμεταλλεύεται τις παραγωγικές του δυνάμεις. Ο εκάστοτε εργαζόμενος δου-

¹ Μαρξ, Κ., 1978. Το Κεφάλαιο.

λεύει σε κάποιο εξειδικευμένο, συγκεκριμένο τμήμα της παραγωγής και είναι αποκομμένος από το προϊόν της εργασίας του. Δημιουργείται έτσι ένα προλεταριάτο το οποίο είναι ολοένα και πιο εξαρτημένο και μίζερο. Όσο ο χρόνος εργασίας αυξάνεται (υπερωρίες, διεύρυνση ωραρίου) τόσο περισσότερο η εκμεταλλεύτρια κοινωνική τάξη κερδίζει εις βάρος του προλεταριάτου.

Ο εργάτης δεν βλέπει απλά την αλλοτρίωση του σε σχέση με την εργασία του, αλλά επίσης βλέπει να υφαρπάζεται το προϊόν αυτής. Ο Μαρξ προσδιορίζει την υφαρπαγή αυτή με τη θεωρία της υπεραξίας. Η βιομηχανική διαδικασία προσφέρει στην πρώτη ύλη μια επιπλέον αξία, η οποία δημιουργείται από το κεφάλαιο (αγορά πρώτων υλών, μηχανών, εγκαταστάσεων) και κυρίως από την εργασία. Η υπεραξία όμως κατάσχετα πλήρως από το κεφάλαιο το οποίο δεν πληρώνει στον εργάτη παρά τα απολύτως απαραίτητα προκειμένου να συνεχίσει να παράγει και να εργάζεται. Ο κόσμος της παραγωγής αποτελείται από άτομα που εκμεταλλεύονται και εκμεταλλεζόμενους. Ο άνθρωπος αποξενώνεται όχι μόνο από το προϊόν της εργασίας του αλλά και από τους άλλους ανθρώπους. Η πηγή αυτής της αμοιβαίας εκμετάλλευσης είναι η ιδιοκτησία των μέσων που καθιστούν εφικτή την οικονομική παραγωγή (π.χ. εργοστάσια, χωράφια κλπ). Η κατάργηση αυτής της ατομικής ιδιοκτησίας και η συλλογική διαχείριση των μέσων παραγωγής θα επέτρεπε στον άνθρωπο να επανακτήσει την πραγματική του φύση, δηλαδή την κοινωνική του ύπαρξη².

Ο Μαρξ αποδέχεται την έννοια της κοινότητας που δημιούργησε ο Ρουσό, βασική του θέση όμως είναι ότι αυτή δεν αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο ανθρώπων με κοινά ενδιαφέροντα. Η κοινωνία εμφανίζεται διαιρεμένη σε τάξεις των οποίων τα συμφέροντα αντικρούονται διαρκώς.

Στόχος κάθε τάξης είναι ο έλεγχος των μέσων παραγωγής. Η τάξη που τελικά το κατορθώνει αυτό είναι εκείνη που κυριαρχεί και που διαμορφώνει την κοινωνική υπερδομή (την ιδεολογία, την ηθική, το θεσμικό πλαίσιο) με τέτοιο τρόπο ώστε να συντηρεί την κυριαρχία της. Η διαδικασία ανταγωνισμού των τάξεων ονομάζεται πάλι των τάξεων και ανώτερη μορφή ταξικής πάλης είναι ο πολιτικός αγώνας, η πάλι δηλαδή εναντίον της τάξης των εκμεταλλευτών ως συνόλου και της εξουσίας της σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Το ανώτερο στάδιο του πολιτικού αγώνα είναι η κοινωνική επανάσταση, που έχει ως καθήκον την αντικατάσταση των παλαιών παραγωγικών σχέ-

² Μαρξ, Κ. *Οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*.

σεων με καινούριες. Ο χαρακτήρας μιας επανάστασης καθορίζεται από το είδος των αντιθέσεων που λύνει και από το καθεστώς που εγκαθιδρύει. Το βασικό στην κοινωνική επανάσταση είναι το πρόβλημα του περάσματος της εξουσίας στα χέρια των εκπροσώπων των νέων παραγωγικών σχέσεων. Η κοινωνική επανάσταση δεν τελειώνει εδώ αλλά πρέπει να προχωρήσει στην οικοδόμηση των νέων παραγωγικών σχέσεων. Η οικοδόμηση αυτή γίνεται μέσα από συνθήκες ταξικής πάλης που εξακολουθεί να διεξάγεται και μετά την κατάκτηση της εξουσίας³.

Κατά το Μαρξ ο σοσιαλισμός αποτελεί το μεταβατικό στάδιο προς την ολοκληρωτική εγκαθίδρυση του κομμουνισμού (υπαρκτός σοσιαλισμός), κατά την οποία επιχειρείται η εξαφάνιση της ατομικής ιδιοκτησίας προς το συμφέρον της εργατικής τάξης.

Μετεξέλιξη του αποτελούν τα ρεύματα του λενινισμού και της σοσιαλδημοκρατίας.

Keynes

Βασική υπόθεση της κεϋνσιανής θεωρίας είναι μη ύπαρξη τέλει ανταγωνισμού στην αγορά εργασίας λόγω του κράτους και των συνδικάτων εργοδοτών και εργαζομένων έχοντας ως αποτέλεσμα την ακαμψία των μισθών. Ο ρόλος των τιμών και η σχέση της αγοράς εργασίας με άλλες αγορές υπόκεινται σε αμφισβήτηση εξαιτίας της αντίληψης της θεωρίας αυτής ότι οι μεταβολές και η αντίληψη αυτών δεν γίνονται γρήγορα.

Η κεϋνσιανή θεωρία έρχεται σε αντίθεση με την νεοκλασική λόγω της διαφορετικής αντίληψης για την αγορά εργασίας και τους τρόπους επαναφοράς της ισορροπίας. Πιο συγκεκριμένα ο Keynes στο βιβλίο του Γενική θεωρία του χρήματος και της απασχόλησης (1936) αναφέρει ότι η ζήτηση εργασίας είναι αποτέλεσμα της ζήτησης για αγαθά και υπηρεσίες συναρτώμενη από τον πραγματικό μισθό. Έτσι μία μείωση του ονομαστικού μισθού θα επιφέρει αύξηση της ζήτησης λόγω της μείωσης των τιμών και εν συνεχεία στην αύξηση του παραγόμενου προϊόντος και του επιπέδου απασχόλησης. Διαφορετική προσέγγιση υπάρχει επίσης και όσον αφορά την προσφορά εργασίας στην οποία η κεϋνσιανή θεωρία υποστηρίζει ότι ο κατώτατος μισθός διαμορφώνεται από

³ Κονδύλης, Παναγιώτης, *Ο Μαρξισμός, ο Κομμουνισμός και η Ιστορία του 20^{ου} αιώνα*. (1994), Τα ιστορικά.

συλλογικές διαπραγματεύσεις ανάμεσα στους εργαζόμενους, εργοδότες και το κράτος με συνέπεια την μη ύπαρξη μισθού κατώτερου από τον κατώτερο μισθό.

Αναφερόμενος στο πρόβλημα της ανεργίας που δημιουργήθηκε μετά το κραχ του 1929, στο βιβλίο του "Γενική Θεωρία της Απασχόλησης του Τόκου και του Χρήματος" (1936) κάνει λόγο για κρατική παρέμβαση προς χρηματοδότηση της οικονομίας και των επιχειρήσεων προκειμένου να υπάρξουν νέες θέσεις εργασίας.

Η κεϋνσιανή ρύθμιση, που προέκυψε από την ευρύτερη θεωρία του Κέυνς, αφορά την αναδιανομή μέρους των κερδών του κεφαλαίου στις κατώτερες οικονομικές τάξεις, με τη μορφή κοινωνικών και άλλων παροχών, προκειμένου να επιτευχθεί η κοινωνική ευημερία και να αποφευχθούν οι αναταραχές. Μια τέτοια ρύθμιση δεν ήταν ποτέ στόχος του ίδιου του Κέυνς. Ο Κέυνς πρότεινε την άνοδο των δημοσίων δαπανών σε περιόδους κρίσεων για να καλύψουν μέρος του ελλείμματος ζήτησης που υπό προϋποθέσεις μπορεί να οδηγήσει την οικονομία μακριά από μια θέση ισορροπίας πλήρους απασχόλησης. Οι δημόσιες δαπάνες μπορεί να ξοδεύονται ως επιδόματα ανεργίας κ.λπ., αλλά ο κύριος στόχος δεν είναι η αναδιανομή αλλά η επανόρθωση της ισορροπίας. Μάλιστα η αύξηση της φορολογίας σε περιόδους κρίσης είναι πλήρως αντίθετη στη νοοτροπία του Κέυνς ο οποίος ζητά αύξηση των ελλειμμάτων στις κρίσεις, τα οποία χρηματοδοτούνται από πλεονάσματα στις καλύτερες εποχές.⁴

Η θεωρία του Κοντράτιεφ

Η θεωρία των μεγάλων κυμάτων K-waves.

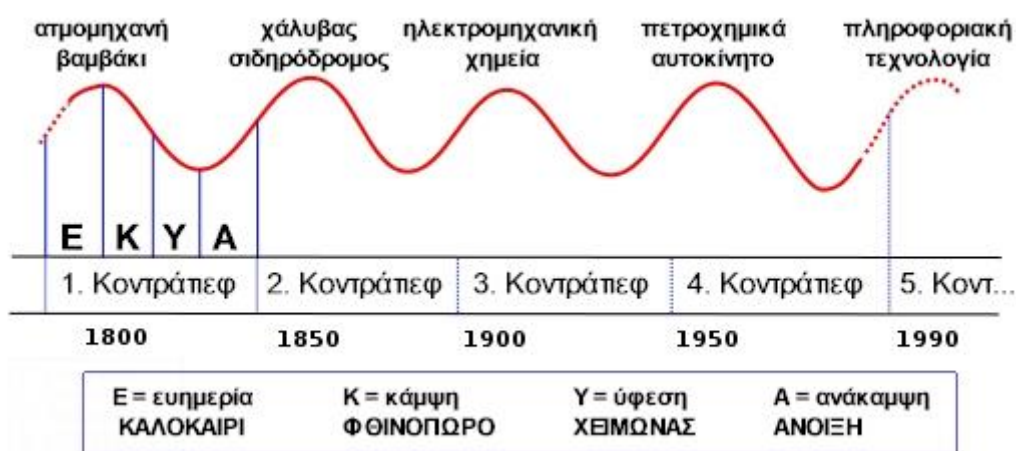
Όλα ξεκίνησαν με τις οδηγίες του Στάλιν περί το 1920. Η αποστολή του Κοντράτιεφ ήταν ξεκάθαρη και ταυτόχρονα πολύπλοκη. Έπρεπε μέσα από λεπτομερή έρευνα να καταλήξει στο επαρκές συμπέρασμα κατάπτωσης της θεωρίας του καπιταλισμού. Εν ολίγοις το καπιταλιστικό μοντέλο οικονομίας έπρεπε να συντριφθεί. Ο Κοντράτιεφ είχε στη διάθεσή του δεδομένα προηγούμενων ετών, κάτι που δεν είναι οξύμωρο, αν αναλογιστεί κανείς ότι η συστηματική μελέτη των οικονομικών συστημάτων είχε ξεκινήσει αρκετές δεκαετίες νωρίτερα.

Ήδη από το 1916 είχαν αναπτυχθεί αντίστοιχες θεωρήσεις, οι οποίες κατέληξαν έπειτα σε συμπαγείς θεωρίες, που εντόπιζαν και ανέλυαν με τρόπο λεπτομερή και εμπει-

⁴ Γιατράκης, Λευτέρης (2009). *Τζων Μέυναρντ Κέυνς (1883-1946)*. Επικαιρότητα

ριστατωμένο, για τα δεδομένα της εποχής, την κυκλικότητα των οικονομικών συστημάτων. Πιο συγκεκριμένα οι Kitchin (1861-1934) και Juglar (1819-1905) είχαν αναπτύξει επιμέρους θεωρίες για την επαναληπτικότητα στην οικονομία. Ήταν εμφανής ήδη από τις αρχές του αιώνα η κυκλικότητα που εμφάνιζαν οι αγορές, είτε σε βραχυχρόνιο, είτε σε μεσομακροπρόθεσμο ορίζοντα. Η συστηματική μελέτη επιμέρους [οικονομιών] – αγορών (π.χ. σιδήρου, κλπ) αποδείκνυε συνεχιζόμενες επαναλήψεις. Τα συστήματα κυμαίνονται για τους μεν βραχυπρόθεσμους κύκλους ή κύκλους Kitchin σε 3-4 έτη, ενώ για τους δε μεσοπρόθεσμους κύκλους ή κύκλους Juglar, η συνολική τους διάρκεια αγγίζει τα 7-10 έτη. Σχετική ανάλυση των οικονομικών κύκλων δίδεται σε επόμενο κεφάλαιο.

Ο Κοντράτιεφ προσπάθησε αρχικά να παρουσιάσει την αντιστοιχία που υπάρχει και σε μακροπρόθεσμο επίπεδο. Δείχνοντας αυτό, η σύνδεση με την εγγενή αδυναμία των αγορών, αυτή της δεδομένης αποτυχίας, θα ήταν άμεση. Το επαναλαμβανόμενο μοτίβο της συνεχούς ανάπτυξης, ισορροπίας και εν τέλει αποτυχίας, παρομοιάστηκε από τον Κοντράτιεφ με τις τέσσερις εποχές του χρόνου.



Εικόνα 1: Οι 4 εποχές του Κοντράτιεφ

Η περίοδος της αναπτυσσόμενης αγοράς, της αύξησης των ρυθμών διεύρυνσης και της έκρηξης μεταβατικών δεδομένων, αντιστοιχούσε στην άνοιξη.

Το κομμάτι μετά την πτώση του ρυθμού και μέχρι το οριστικό «φρενάρισμα» της οικονομίας, αυτό δηλαδή της άνω ισορροπίας, αντιστοιχεί στο καλοκαίρι.

Έπειτα, όπως και στην πραγματική ζωή, έπεται το φθινόπωρο. Η οικονομία εμφανίζεται ως υποτασική με έντονες αποπληθωριστικές τάσεις και συνεχή πτώση των δεικτών.

Ο χειμώνας, η περίοδος δηλαδή της οριστικής καθίζησης της οικονομίας, αποτελεί το φυσικό επακόλουθο του κύματος.

Η διαφοροποίηση με την κλασική θεωρία των κυκλικών οικονομικών κρίσεων υπερπαραγωγής του Μαρξ και των ενδιάμεσων κλαδικών κρίσεων (χρηματιστηριακές, ενέργειας, κ.ά.), έγκειται στο ότι από πλευράς Κοντράτιεφ (θεωρία των «μεγάλων κυμάτων»), εξετάζονται οι θεσμικές κρίσεις, καθολικότερου χαρακτήρα, μεγαλύτερου εύρους και βάθους που ταυτίζονται με την ύπαρξη του καπιταλιστικού οικονομικού μοντέλου της κοινωνίας.

Όπως σημειώνει και ο Κ. Κατσαρός *«οι διαδικασίες αναπαραγωγής και συσσώρευσης κεφαλαίου, αποτελούν το μηχανισμό κίνησης και λειτουργίας των «μακρών κυμάτων».* Συγχρόνως υποκειμενικά στοιχεία, όπως ο βαθμός ανάπτυξης του εργατικού κινήματος και η έκβαση της ταξικής πάλης, η ισχύς και η ιδεολογική ηγεμονία της κυρίαρχης τάξης, οι διεθνείς ανταγωνισμοί και η παρεμβατική ικανότητα των κρατικών οντοτήτων, επηρεάζουν σωρευτικά τον καθορισμό του χαρακτήρα των διαφόρων φάσεων του κύκλου και πολλαπλασιάζουν τη δυναμική της επίδρασής τους στις μεταβατικές περιόδους περάσματος από την άθηση στην αποτελμάτωση και το αντίστροφο. Επομένως οι μακροχρόνιες οικονομικές διακυμάνσεις οφείλονται στη συγκρότηση ενός πλέγματος διαλεκτικών σχέσεων μεταξύ αντικειμενικών και υποκειμενικών παραγόντων του συστήματος».

(σελ. 53)⁵

Καθίσταται εμφανής κατά συνέπεια η άρρηκτη και αμφίδρομη σύνδεση των Κ-waves με την πορεία της ίδιας της κοινωνίας. Οι ακολουθούμενες πολιτικές μέσα από την επιλογή οικονομικών μοντέλων διαχείρισης, η συλλογικότητα και ενεργητικότητα του συνδικαλιστικού – εργατικού κινήματος καθώς και σχέσεις κεφαλαίου που αναπτύσσονται εντός των κοινωνιών είναι από τους καίριους παράγοντες που καθορίζουν την έκβαση των κυμάτων.

⁵ Κυριάκος Κατσαρός, *Μεγάλοι κύκλοι της καπιταλιστικής οικονομίας και κυρίαρχα ρεύματα του αστικού φιλελευθερισμού*, (2010) εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 53

Οικονομικοί Κύκλοι και οι φάσεις τους. Η θεωρία των 4 εποχών.

Στον ορισμό των οικονομικών κύκλων, όπως αποδόθηκε από τους Burns & Wesley (1946)⁶, διακρίνονται ορισμένα χαρακτηριστικά σημεία:

- Η συνολική οικονομική δραστηριότητα δεν μετράται μόνο με το δείκτη του ΑΕΠ, αν και θεωρείται ο περισσότερο αντιπροσωπευτικός, αλλά από μια πληθώρα διαφόρων οικονομικών μεταβλητών.

- Στη φάση της ανάπτυξης εμφανίζονται τάσεις οικονομικής άνθησης οι οποίες φθάνουν σε ένα ορισμένο σημείο το οποίο καλείται κορυφή, ενώ στη φάση της κάμψης εμφανίζονται τάσεις συρρίκνωσης οι οποίες φθάνουν σε ένα ορισμένο σημείο το οποίο είναι ο πυθμένας του κύκλου. Η απόσταση μεταξύ της κορυφής και του πυθμένα δεν είναι σε όλες τις κρίσεις ίδια. Για αυτό λέγεται ότι οι οικονομικοί κύκλοι δεν είναι περιοδικοί και ότι ο κάθε ένας διαμορφώνει δικό του χαρακτήρα.

- Η τυχόν τάση πολλών οικονομικών μεταβλητών να μεταβάλλονται προς την ίδια κατεύθυνση με ένα προβλέψιμο μοτίβο κατά τη διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου ονομάζεται συγχρονισμένη κίνηση. Ορισμένες οικονομικές μεταβλητές, όπως για παράδειγμα οι τιμές, η παραγωγικότητα, η επένδυση και οι δημόσιες δαπάνες, εμφανίζουν ομαλά και προβλέψιμα μοτίβα συμπεριφοράς και στη φάση της ανάπτυξης αλλά και στη φάση της κάμψης.

- Οι οικονομικοί κύκλοι δεν είναι περιοδικοί, με την έννοια της επανάληψης τους σε τακτά χρονικά διαστήματα. Θεωρούνται μεν επαναλαμβανόμενοι, αλλά όχι περιοδικοί. Εντούτοις, το μοτίβο των φάσεων κάμψης – πυθμένα – ανάπτυξης – κορυφή, είναι τυπικό στις βιομηχανικές κοινωνίες⁷.

- Η χρονική διάρκεια ολοκλήρωσης των κύκλων μπορεί να διαφέρει από κύκλο σε κύκλο. Ωστόσο η τάση της κάμψης είναι δυνατό να διαρκέσει περισσότερο από ό,τι μπορεί να προβλεφθεί βάσει θεωρίας, διότι επενεργεί ο ανθρώπινος παράγοντας της ψυχολογίας. Αντίστοιχα, η φάση της ανάκαμψης ακολουθεί το ίδιο μοτίβο. Το χαρακτηριστικό αυτό, οι οικονομολόγοι το ονομάζουν «επιμονή».

- Η μεταβολή ενός οικονομικού μεγέθους σε σχέση με τον οικονομικό κύκλο μπορεί να είναι προκυκλική, αντικυκλική ή ακυκλική. Μια προκυκλική μεταβλητή

⁶ Burns, Arthur F., and Wesley C. Mitchell. "Measuring Business Cycles National Bureau of Economic Research." *New York* (1946).

⁷ Nikolai, D. Kondratieff. "The long waves in economic life." *Review of Economic Statistics* (1935), p. 151

κινείται προς την ίδια κατεύθυνση με τον οικονομικό κύκλο, μια αντικυκλική μεταβλητή κινείται προς την αντίθετη κατεύθυνση, ενώ, τέλος, μια ακυκλική μεταβλητή δεν ακολουθεί συγκεκριμένο κυκλικό μοτίβο σε σχέση με τον οικονομικό κύκλο. Για παράδειγμα η παραγωγή, η κατανάλωση και η επένδυση, καθώς και η μέση παραγωγικότητα της εργασίας και ο πραγματικός μισθός είναι προκυκλικές μεταβλητές. Η απασχόληση είναι προκυκλική, ενώ το ποσοστό ανεργίας είναι αντικυκλική. Επίσης, το χρήμα και οι τιμές των μετοχών είναι αντικυκλικές μεταβλητές. Σε πρόσφατη μελέτη (Πειραιώς, 2015) έχει βρεθεί ότι στις αγορές της Ευρωζώνης οι μετοχές και τα εταιρικά ομόλογα καταγράφουν την υψηλότερη απόδοση στη φάση της ανάπτυξης, ενώ τα κρατικά ομόλογα στη φάση της καθόδου.

Όπως προαναφέρθηκε ως οι οικονομικοί κύκλοι γενικώς εννοούνται οι κάτωθι όπως τους κατέγραψε ο Schumpeter (1939)⁸:

- Βραχυπρόθεσμοι κύκλοι ή κύκλοι Kitchin των οποίων η συνολική διάρκεια κυμαίνεται από 6 μήνες έως 3 έτη, αναφέρονται συνήθως και ως «ενδιάμεσοι - αποθεματικοί» και αναπτύσσονται παράλληλα με μεγαλύτερης διάρκειας κύκλους. Σύμφωνα με τους Sterman και Mosekilde (1994)⁹ αντικατοπτρίζουν την ένταση χρησιμοποίησης του υπάρχοντος κεφαλαίου στην παραγωγική διαδικασία. Διαπιστώθηκαν από τον Βρετανό επιχειρηματία και στατιστικολόγο Joseph Kitchin (1861-1932)¹⁰.
- Μεσοπρόθεσμους κύκλους ή κύκλους Juglar. Η συνολική τους διάρκεια αγγίζει τα 7-10 έτη. Αναφέρονται συνήθως ως «επενδυτικοί» και διαπιστώθηκαν από τον Γάλλο γιατρό και στατιστικολόγο Clement Juglar (1819-1905).
- Οι ενδιάμεσοι κύκλοι ή Kuznets . Η διάρκειά τους περιορίζεται στα 15 - 25 έτη και είναι επίσης γνωστοί ως κατασκευαστικοί κύκλοι.
- Βασικοί μακροχρόνιοι κύκλοι ή κύκλους Kondratiev. Η συνολική διάρκεια των κύκλων αυτών είναι περίπου 50 έτη από τα οποία τα πρώτα 20 έτη ανταποκρίνονται στην περίοδο οικονομικής ανάπτυξης, στην συνέχεια ακολουθούν 10 έτη σταθε-

⁸ Schumpeter, Joseph Alois. *Business cycles. Vol. 1. New York: McGraw-Hill, 1939.*

⁹ Sterman, John D., and Erik Mosekilde. "Business cycles and long waves: A behavioral disequilibrium perspective." *Business cycles: Theory and empirical methods*. Springer Netherlands, 1994. 13-51.

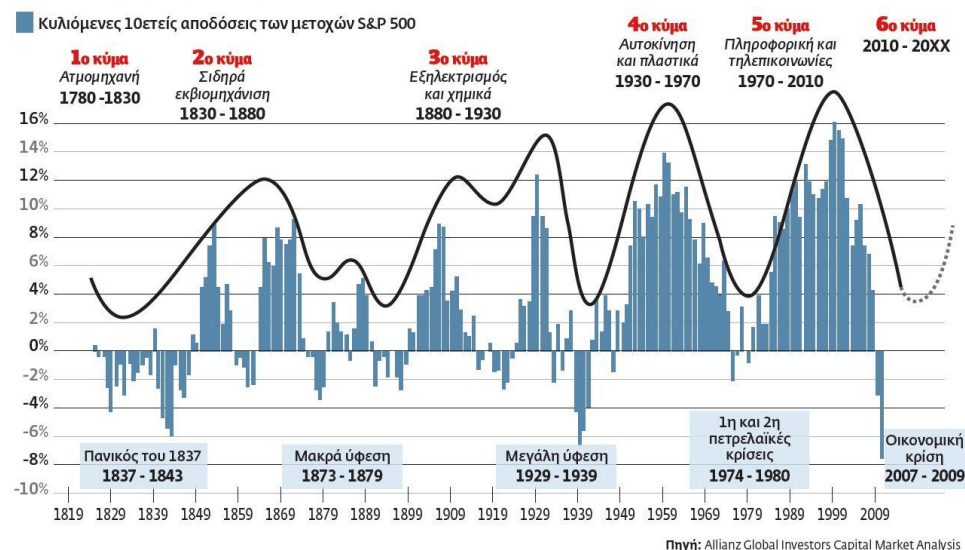
¹⁰ Kitchin, Joseph. "Cycles and trends in economic factors." *The Review of economic statistics* (1923): 10-16.

ρότητας και στο τέλος ακολουθεί ένα στάδιο ύφεσης 20 ετών. Διαπιστώθηκαν από τον Ρώσο οικονομολόγο Nikolai Kondratiev.

Ακολουθώντας τη θεωρία του Κοντράτιεφ θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι περιλαμβάνει μέχρι σήμερα 5 βεβαιωμένα κύματα, με το τέλος του 5^{ου} και την έναρξη του 6^{ου} να παραμένουν προς επαλήθευση από τους μελετητές του μέλλοντος.

Τα κύματα του Κοντράτιεφ

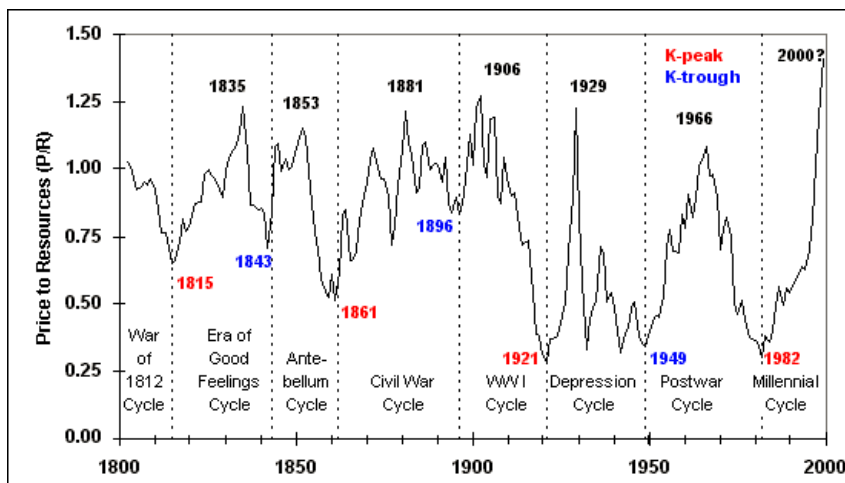
Η ανάλυση της πορείας των μετοχών S&P 500 έπεισε την Allianz ότι ο Κοντράτιεφ είχε δίκιο



Εικόνα 2: Τα κύματα του Κοντράτιεφ (χρονοσειρά)

Στην οικονομική ιστορία έχουν παρατηρηθεί μέχρι σήμερα όπως προαναφέρθηκε 5 επιβεβαιωμένα κύματα. Εντούτοις η ακριβής χρονολογία έναρξης και λήξης τους αποτελεί αντικείμενο διαφοροποίησης ανάλογα με τον μελετητή, αλλά και τη φάση του κύματος που επιλέγεται ως βάση έναρξης. Για παράδειγμα στην παραπάνω εικόνα αποτυπώνονται τα K-waves κατόπιν ανάλυσης των κυλιόμενων 10ετων αποδόσεων του S&P 500. Παρατηρούμε ότι ενώ κατά τον ίδιο τον Κοντράτιεφ το πρώτο κύμα ξεκίνησε στην Αγγλία το 1789¹¹, στο γράφημα της Allianz [Γράφημα 2] ως έτος έναρξης εμφανίζεται το 1780. Παράλληλα η εικόνα του P/R (price to resources) διαμορφώνει μια επιπλέον εικόνα με τα σημεία εισόδου και εξόδου να φαίνονται στο παρακάτω διάγραμμα.

¹¹ Nikolai, D. Kondratieff. "The long waves in economic life." Review of Economic Statistics (1935), p. 110



Εικόνα 3: Price to Resources Index (PRI) combined with Kondratiev waves ΠΗΓΗ: STOCK CYCLES, Why Stocks won't beat money markets over the next twenty years by Michael A. Alexander, Writer Class Club, 2000.

Κατά συνέπεια μπορούμε γενικά να αναφέρουμε τα εξής:

- Το πρώτο κύμα εμφανίστηκε στην περίοδο 1790-1845 περίπου και η άνθισή του συνέπεσε με τη μεγάλη βιομηχανική επανάσταση, ενώ η κρίση κυρίως με την πείνα του 1840.
- Το δεύτερο κύμα 1845-1895 περίπου και η άνθισή του με τη Βικτωριανή ανάκαμψη, ενώ η κρίση με τη μεγάλη ύφεση στο τέλος του 19^{ου} αιώνα (1929).
- Το τρίτο κύμα 1895-1940 περίπου όπου η άνθιση συνδέθηκε με τη λεγόμενη belle époque, ενώ η κρίση με το κραχ του 1929.
- Το τέταρτο κύμα το 1940-1990 περίπου, με την άνθισή του να συνδέεται με το χρυσό αιώνα της συσσώρευσης και η κρίση με τη λεγόμενη σιωπηρή κρίση της δεκαετίας του '70-'90.
- Τέλος το πέμπτο κύμα, από το 1990 περίπου ως τις μέρες μας, η άνθιση συνδέθηκε με την επανάσταση της πληροφορικής και η κρίση με αυτήν που βιώνουμε από το 2007.

Mr. A (Secular Bear Markets)			Mr. B (Secular Bull Markets)		
Period	Duration	Annual Real Return	Period	Duration	Annual Real Return
1802-1815	13	+2.8%	1815-1835	20	+9.6%
1835-1843	8	-1.1%	1843-1853	10	+12.5%
1853-1861	8	-2.8%	1861-1881	20	+11.5%
1881-1896	15	+3.7%	1896-1906	10	+11.5%
1906-1921	15	-1.9%	1921-1929	8	+24.8%

Εικόνα 4: Μακροχρόνιες (Secular) Bull και Bear Αγορές ΠΗΓΗ: Stolper, W. F., 1935. Nikolai D. Kondratieff, *The Long Waves in Economic Life. Volume XVII, No 6 επιμ. s.l.:The Review of Economic Statistics.*

Φημολογείται, χωρίς να έχει προς το παρόν επιβεβαιωθεί, ότι όσον αφορά το 5^ο κύμα, η διάρκειά του, σε σχέση με τα προηγούμενα κύματα, έχει συντμηθεί, σε χρονικό ορίζοντα μικρότερο των 45-50 ετών που προβλέπει η θεωρία του Κοντράτιεφ.

Η έναρξή του τοποθετήθηκε όπως προαναφέρθη περί το 1990. Η κρίση του 2007 αποτέλεσε για μερικούς την αφετηρία της κρίσης, με ορίζοντα λήξης και αντίστοιχη έναρξη του 6^{ου} κύματος, το έτος 2010. Αντίθετα είναι αρκετοί που συνδέουν τα δύο αυτά κύματα τοποθετώντας τη λήξη κοντά στο 2060.

Σε κάθε περίπτωση και δεδομένης της αβεβαιότητας των οικονομικών συστημάτων¹² στην παρούσα χρονική περίοδο, καμία από τις δύο θεωρήσεις δε δύναται να επιβεβαιωθεί με απόλυτη ακρίβεια. Η γνώμη του γράφοντος, με δεδομένη την υιοθέτηση του εμπειρικού συμπεράσματος, για προεξόφληση των κινήσεων της οικονομίας από τις [χρηματιστηριακές] αγορές και κατ' αντιστοιχία με την [Γράφημα αλλιανζ] διαφαίνονται σοβαρές πιθανότητες ως προς την εκδοχή της καθίζησης των οικονομιών κοντά στη λήξη της δεκαετίας του 2000 και της έναρξης ενός 6^{ου} συντμημένου κύματος με κορύφωση ανόδου κοντά στο 2020.

Ο Leonid Bershidsky, αρθρογράφος του Bloomberg View σημειώνει χαρακτηριστικά ότι «Ο τρέχων κύκλος δεν νοείται ως συνηθισμένος καθώς η συμμετοχή του χρηματοπιστωτικού κλάδου στη διαπραγμάτευση εμπορευμάτων έχει αυξηθεί απότομα. Αυτό θα μπορούσε να παραποιήσει τις τιμές κατά τρόπο που θα καθιστούσε δύσκολο να αντιληφθεί κανείς την κορύφωση. Θα μπορούσε επίσης να αυξήσει τη συσχέτιση μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών των βασικών εμπορευμάτων, καθώς οι κερδοσκόποι αγοράζουν

¹² Nikolai, D. Kondratieff. "The long waves in economic life." Review of Economic Statistics (1935), p. 151

και πωλούν σε συγχρονισμό με τις ειδήσεις για τα επιτόκια και τις μεταβολές των νομισματικών ισοτιμιών. Ως αποτέλεσμα, εάν υπάρχει τέτοιο πράγμα όπως ο υπερ-κύκλος, αυτός θα μπορούσε να είναι εκείνος στο οποίο όλα τα εμπορεύματα ακολουθούν τελικά το ίδιο μοτίβο.»¹³

Έχει παρατηρηθεί ότι τα μεγάλα κύματα – ως διαφοροποιημένα από τα ενδιάμεσα, τα οποία προέρχονται από ενδογενείς αιτίες του καπιταλιστικού συστήματος – σχηματίζονται από συνήθεις παράγοντες και εξω-οικονομικές περιστάσεις και γεγονότα¹⁴, όπως:

- Διαφοροποιήσεις στην τεχνολογία
- Πόλεμοι και επαναστάσεις
- Αφομοίωση των νέων χωρών στην παγκόσμια οικονομία και
- Διακυμάνσεις στην παραγωγή του χρυσού

Ο ισχυρισμός αυτός είναι όντως βασικός και οι παράγοντες που αναφέρονται είναι όντως κρίσιμοι στην επίδραση τους στην πορεία των κύκλων. Κρίνεται, όμως, ως εν μέρει αληθής, διότι παρακάμπτει την ουσιώδη αντίστροφη αλληλεπίδραση που υπάρχει, αυτή τη φορά από τα κύματα προς τους παράγοντες που προαναφέρθηκαν. Οι κυκλικές διακυμάνσεις της οικονομίας τροφοδοτούνται από τις εξελίξεις και τις τροφοδοτούν συνεχώς. Είναι γεγονός ότι σε περιόδους κρίσεων και τελμάτωσης των οικονομιών η (θετική) διακύμανση ενός παράγοντα από τους προαναφερθέντες δύναται να αναστρέψει το κλίμα και να αποσυμπιέσει ή εκκινήσει την οικονομία. Αντίστοιχα οι κρίσεις σε μία οικονομία δύνανται να οξύνουν ή να δημιουργήσουν ένα από τα φαινόμενα αυτά (π.χ. πόλεμο). Η πρόοδος αποτελεί μια εξελικτική τάση, που δεν αντιστρέφεται.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι την ευθύνη για την παρακμή, την έχει ο άνθρωπος και όχι το σύστημα. Το σύστημα χρεοκοπεί λόγω του ότι «κυβερνάται» από ανθρώπινες ιδιότητες, όπως πλεονεξία, υπέρμετρη φιλοδοξία, απληστία, ασυδοσία. Αυτά, καθιστούν τον άνθρωπο αχόρταγο και το σύστημα διάτρητο.

¹³ Leonid Bershidsky, 2015, Maybe the Commodities Supercycle Is Actually Real, <https://www.bloomberg.com/view/articles/2015-08-07/maybe-the-commodities-supercycle-is-actually-real>

¹⁴ Nikolai, D. Kondratieff. "The long waves in economic life." Review of Economic Statistics (1935), p. 151

Κεφάλαιο Brexit.

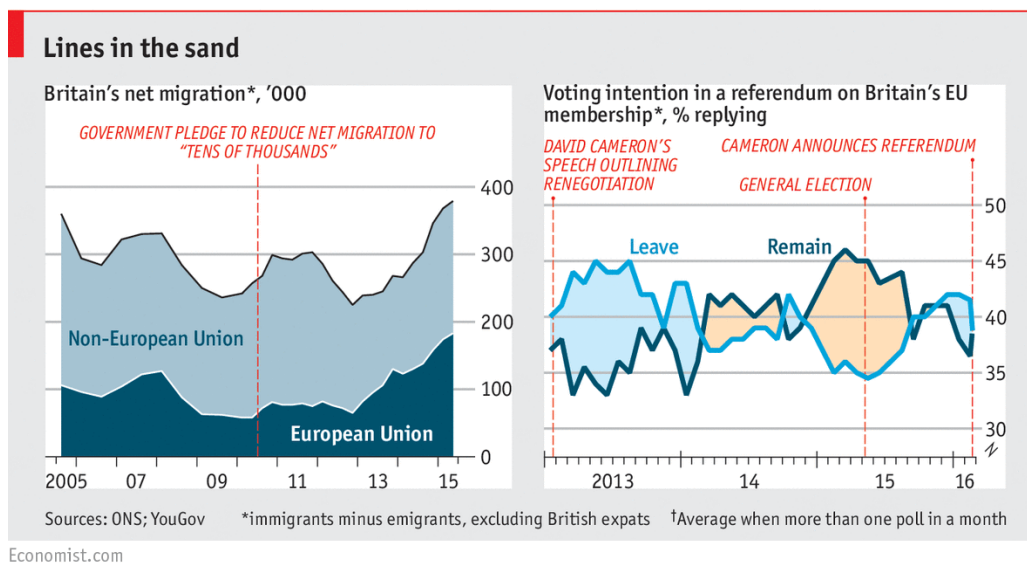
Keywords: ανθρώπινος παράγοντας, ανάκαμψη της αγοράς,

BRexit chronicle

Τον Ιανουάριο του 2013, ο D. Cameron, πρόεδρος των Συντηρητικών και πρωθυπουργός της Μ. Βρετανίας, υποσχέθηκε ότι με την επανεκλογή του, στις εκλογές του Μαΐου 2015, θα επαναδιαπραγματευόταν τη συμμετοχή της Μ. Βρετανίας στην Ε.Ε., διενεργώντας δημοψήφισμα. Η υπόσχεση αυτή ήρθε σαν αποτέλεσμα της European Union Act (2011), σύμφωνα με την οποία προβλέπονταν συγκεκριμένες ενέργειες, ως ελάχιστα προαπαιτούμενα, για την ενσωμάτωση των κοινοτικών συμφωνιών και κανονισμών της Ε.Ε. στο δίκαιο της Μεγάλης Βρετανίας.

Σε πλήρη αντίθεση με τον προκάτοχό του στην εξουσία, Γκόρντον Μπράουν, ο Κάμερον υλοποίησε την υπόσχεσή του εξαγγέλλοντας δημοψήφισμα (σ.σ. όντας και δεσμευμένος από τον προαναφερθέντα νόμο). Σημειώνεται ότι ο Μπράουν εν έτη 2008, ενσωμάτωσε στο αγγλικό δίκαιο με την European Union (Amendment) Act, τη Συνθήκη της Λισαβόνας (2007), χωρίς να υλοποιήσει την, προ τριών ετών, υπόσχεσή του για σχετικό δημοψήφισμα.

Στην πορεία προς την κάλπη του δημοψηφίσματος, οι Βρετανοί βίωσαν ανεπαίσθητες μεταβολές, συνεπεία του γλιάρου κλίματος αντιπαράθεσης. Οι εκλογές της 7^{ης} Μαΐου 2015 έδωσαν, απλώς, το έναυσμα για την διεξαγωγή του δημοψηφίσματος εν μέσω αυξημένης πολιτικής δύναμης των αντιευρωπαϊκών κομμάτων και με το βλέμμα στραμμένο στο πείραμα του ελληνικού, παρεμφερούς, δημοψηφίσματος. Σε κάθε περίπτωση, δεν ήταν παρά τον Ιανουάριο του 2016, όταν και ανακοινώθηκε η διεξαγωγή του, που οι Βρετανοί άρχισαν να αποδομούν τις επιπτώσεις, συμπληρώνοντας το πάζλ της απόφασής τους με τα υπέρ και τα κατά μιας τέτοιας επιλογής. Ενδεικτικό της στάσης των Βρετανών ψηφοφόρων απέναντι στο ενδεχόμενο του Brexit, είναι το παρακάτω γράφημα που αποτυπώνει τις πολλαπλές αλληλοεπιδράσεις, στην πορεία προς το δημοψήφισμα.



Εικόνα 5: Η πορεία προς το δημοψήφισμα

Το διακύβευμα του δημοψηφίσματος δεν εστιαζόταν αποκλειστικά και μόνο στην παραμονή ή η έξοδο της Μεγάλης Βρετανίας στην Ε.Ε., επί τοις ουσίαις διατήρηση ή μη των υφιστάμενων σχέσεων, αλλά κυρίως στους όρους και τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες οι σχέσεις ή μέρος αυτών θα διατηρούνταν στο μέλλον.

Το τελικό αποτέλεσμα της κάλπης, την 23^η Ιουνίου 2015 έδειξε 48,1% υπέρ της παραμονής (Brexit), έναντι 51,9% υπέρ της εξόδου (Remain).

Αιτίες

Η Μεγάλη Βρετανία στον 20^ο αιώνα

Προκειμένου να γίνουν πλήρως κατανοητές οι αιτίες που οδήγησαν στο δημοψήφισμα και στα αποτελέσματα αυτού, θα επιχειρηθεί αρχικά, μια συνοπτική αποτύπωση της επικρατούσας κατάστασης στο Ηνωμένο Βασίλειο, σε βάθος δεκαετιών.

Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλυθούν τα οικονομικά μοντέλα που ακολούθησε η Μεγάλη Βρετανία από κατά τον 20^ο αιώνα, ως αποτέλεσμα τόσο των πολιτικών επιλογών, όσο κυρίως των γεωοικονομικών και άλλων εξελίξεων.

Η μετάβαση από τη γεωργική στη βιομηχανοποιημένη οικονομία, που συντελέστηκε κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα με την εκμηχάνιση της κλωστοϋφαντουργίας και την εξεύρεση νέων πηγών ενέργειας, καθώς επίσης και η δεύτερη φάση της βιομηχανικής επανάστασης με τις γραμμές παραγωγής του Henry Ford και την μαζικο-

ποίηση των κινούμενων μέσων μεταφοράς (αυτοκίνητο, αεροπλάνο, κλπ), είναι οι αρχικοί άξονες κίνησης της Βρετανικής οικονομίας.

Οι οικονομικές και γεωπολιτικές εξελίξεις του 20^{ου} αιώνα και η εποχή Θάτσερ μέχρι την πλήρη μετάβαση στην ψηφιακή εποχή, κατά πολλούς τρίτη βιομηχανική επανάσταση, θα μελετηθούν επίσης διεξοδικά.

Οικονομική πολιτική της Βρετανίας και η επέκταση του City of London

Η Βρετανία ανέκαθεν διαδραμάτιζε πρωταγωνιστικό ρόλο στις εξελίξεις, τόσο σε ηπειρωτικό επίπεδο (Ευρώπη) όσο και σε παγκόσμιο. Οι εκφάνσεις της συμμετοχής της στη διαμόρφωση του τοπίου είναι αναρίθμητες. Δεδομένου όμως ότι προκειμένου να παρατεθεί η ιστορία της θα απαιτούνταν μακροσκελείς αναφορές και παράλληλα θα συντελούνταν μεταστροφή του θέματος της παρούσας εργασίας, θα υπάρξει μια οριοθέτηση στα πλαίσια του 20^{ου} αιώνα, με σύντομες αναδρομές στην προϊστορία, όπου απαιτηθεί.

Μετά το 1840 και την εγκατάλειψη του μερκαντισμού από τη Βρετανία με παράλληλη εγκαθίδρυση του συστήματος της ελεύθερης αγοράς, η Αγγλία αποτέλεσε το παγκόσμιο οικονομικό και βιομηχανικό κέντρο.

Πιο συγκεκριμένα, ήταν πρωτοπόρος στην Α' Βιομηχανική Επανάσταση γεγονός που προέκυψε ως αποτέλεσμα της συστηματικής ενασχόλησής της με την επεξεργασία βάμβακος. Η ζήτηση για το βαμβάκι και η ανάπτυξη της αγγλικής υφαντουργικής βιομηχανίας ευθύνεται για μεγάλο μέρος της οικονομικής ανάπτυξης της Βρετανίας, ως το 1830. Η εισαγωγή πρώτων υλών από διάφορα μέρη του κόσμου κατέστησε την Αγγλία έναν από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς σε παγκόσμιο επίπεδο με ποσοστό που το 1900 άγγιζε το 22,8% σε μερίδιο αγοράς. Το γεγονός αυτό σε καμία περίπτωση δεν αποτέλεσε τροχοπέδη για τη βιωσιμότητα της αγγλικής οικονομίας. Αντιθέτως ώθησε την μετασκευαστική της βιομηχανία και κατ' επέκταση την εξωστρέφειά της, αποδίδοντας της μέχρι το 1922, μερίδιο εξαγωγών της τάξεως του 14,9% συνολικά και 28.8% των βιομηχανικά κατασκευασμένων προϊόντων, σε παγκόσμιο επίπεδο. Καίρια συνεισφορά στην επιτυχημένη εξωστρεφή τάση της Βρετανίας διατέλεσαν τόσο η ισχυρή ναυτιλία που διέθετε, όσο και η ύπαρξη και τροφοδότηση των αποικιών της ανά τον πλανήτη. Σημειώνεται ότι κατά την πρώτη φάση της βιομηχανικής επανάστασης παρατηρείται η πρώτη μεταστροφή της αγγλικής οικονομίας, από μία καθαρά αγροτική σε

μία πλήρως βιομηχανοποιημένη αγορά. Παράλληλα, όπως θα αναφερθεί εκτενώς παρακάτω, εισάγονται επίσης στο μοτίβο της οικονομίας οι άυλες αξίες και η διαπραγματεύσεις επί αυτών, συνεπεία της αγοράς βάμβακος και των λοιπών αγροτικών προϊόντων.

Κατά τη δεύτερη βιομηχανική επανάσταση το βιομηχανικό μοτίβο πέρασε σε ένα μεταβατικό στάδιο, μετεξελισσόμενο σε πλήρως οικονομικό. Οι αγγλικές βιομηχανικές μονάδες άρχισαν σταδιακά να χάνουν έδαφος, έναντι των αντίστοιχων αμερικανικών και γερμανικών. Η Βρετανία αντιδρώντας σε αυτό το νέο status quo επέλεξε τη μεταστροφή του οικονομικού της μοντέλου, στηριζόμενο σε δύο πυλώνες. Ο πρώτος αφορούσε τη στήριξη που θα παρείχε προς τις αποικίες τις, τροφοδοτώντας τις με τελικά προϊόντα και παροχή τεχνογνωσίας και υλοποίηση έργων υποδομής. Ο δεύτερος και πλέον σημαντικός πυλώνας αφορούσε την αποδοχή της πρωτοκαθεδρίας των ΗΠΑ στη βιομηχανική παραγωγή και την ταυτόχρονη μετατόπιση του βάρους από πλευράς Αγγλίας στο χρηματοοικονομικό τομέα. Η μετατόπιση αυτή, σε καμία των περιπτώσεων δε σήμανε το τέλος των άλλων πηγών στήριξης της αγγλικής οικονομίας (ορυχεία, ναυτιλία, βιομηχανία, κλπ), αλλά την αλλαγή του μείγματος και των συσχετίσεων στο ΑΕΠ της χώρας.

Στο στάδιο αυτό έγινε για πρώτη φορά ο πλήρης διαχωρισμός μεταξύ παραγωγικής διαδικασίας και ελέγχου (management) των επιχειρήσεων και η ουσιαστική εγκαθίδρυση της διευρυμένης έννοιας των (χρηματοπιστωτικών) αγορών. Η αγορά του Λονδίνου κυριάρχησε, με τον τραπεζικό τομέα να συγκροτείται σε ολοένα και μεγαλύτερο βαθμό, με ενιαία διαμορφωμένο θεσμικό πλαίσιο, με ταυτόχρονη ολοκληρωτική εισαγωγή της έννοιας της διαπραγμάτευσης των τιμών παραγώγων προϊόντων. Αργότερα στα πρότυπα της αγγλικής αγοράς, θα γνωρίσει άνθιση και η αγορά της Νέας Υόρκης, καθιστώντας τις δύο αυτές πόλεις μέχρι και σήμερα τα παγκόσμια χρηματοπιστωτικά κέντρα.

Παράλληλα αξίζει να σημειωθεί ότι η διευρυμένη ανάπτυξη των μηχανών και του ηλεκτρικού ρεύματος συνέβαλλε ουσιαστικά στην περαιτέρω κορύφωση της ναυτιλίας, ως προς τη συμμετοχή της στην αγγλική οικονομία.

Εν έτει 1925 η Αγγλία επανήλθε στον κανόνα χρυσού, στην προπολεμική ισοτιμία της Λίρας (1£=4,86\$) που με τα νέα δεδομένα (1£=4,4\$) η λίρα θεωρούνταν υπερτιμημένη, γεγονός που σήμαινε μείωση των εξαγωγών και στασιμότητα της αγγλικής οικονομίας. ουσιαστικά εξυπηρετούσε τα σχέδια των τραπεζιτών και όχι της εξαγωγικά

προσανατολισμένης βιομηχανίας και αυτό γιατί η Αγγλία δεν ήταν πλέον το ίδιο ανταγωνιστική στις διεθνείς αγορές. Η υπερτιμημένη λίρα, αν μη τι άλλο, θα ανάγκαζε τους παραγωγούς να μειώσουν το κόστος για να ανακτήσουν την ανταγωνιστικότητά τους, πράγμα που συνεπαγόταν μείωση μισθών με ταυτόχρονη αύξηση της ανεργίας¹⁵. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν επρόκειτο για ένα τραγικό λάθος του Υπουργείου Οικονομικών ή για μια προμελετημένη απόπειρα ενίσχυσης του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Η πρώτη απάντηση προήλθε από τον Κένυς, ήδη από το 1925 ο οποίος έχοντας εντοπίσει τη ρίζα του κακού στο ρόλο και τη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού τομέα της οικονομίας, υποστήριξε στη Γενική Θεωρία (1936) την ιδέα της «ευθανασίας των ραντιέρηδων», δηλαδή όλων όσων ζουν από εισοδήματα προερχόμενα από τόκους και ενοίκια, δηλαδή τους προσοδούχους, διατηρώντας έτσι αρνητική στάση απέναντι στο εγχείρημα, χαρακτηρίζοντάς το ως μία από τις αιτίες (σε συνδυασμό με την πιστωτική χαλάρωση που ακολούθησαν οι ΗΠΑ) του μεγάλου κραχ του 1929. Η δεύτερη εκδοχή, που αποτελεί και θέση του γράφοντος, ταυτίζεται με την εκδοχή της εσκεμμένης παρέμβασης, με σκοπό τη μετάβαση από το παλαιό μοντέλο οικονομίας, ήτοι το άμεσα παραγωγικό, σε ένα σύγχρονο, εξόχως χρηματοπιστωτικό μοντέλο με επίπεδα μόχλευσης.

Κατά τη διάρκεια των δύο παγκοσμίων πολέμων, αλλά και των ενδιάμεσων κρίσεων (γενική απεργία του 1926 και τη μεγάλη ύφεση του 1929-1939) η Βρετανία κατάφερε να επιβιώσει. Παρά τις απώλειες σε έμπυχο δυναμικό και τη μείωση στην παραγωγή που προκάλεσε ο πόλεμος, η Αγγλία χάρις την συμπαγή οικονομική της κατάσταση κατάφερε να ανταπεξέλθει. Τα δάνεια που λήφθηκαν από τις ΗΠΑ και αποπληρώθηκαν από τις γερμανικές πολεμικές αποζημιώσεις, λειτούργησαν περισσότερο ως τροφодότηση της οικονομίας των ΗΠΑ και λιγότερο ως βραχνάς της αγγλικής οικονομίας.

Στους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας, μετά το peak που απορρέει στην έναρξη κάθε πολέμου για τη βιομηχανία επήλθε μια σχετική καθίζηση η οποία κορυφώθηκε με τη μεγάλη απεργία του 1926. Με χρήση στοχευόμενου κρατικού παρεμβατισμού στην κατεύθυνση της απελευθέρωσης των βιομηχανιών από τα συνδικάτα και ταυτόχρονη ανασύνταξη του ρυθμιστικού πλαισίου στα πλαίσια μιας κεντρικής διακυβέρνησης, το πρόβλημα ξεπεράστηκε. Όπως κάθε μεταπολεμική περίοδος, έτσι και αυ-

¹⁵ Tsoulfidis, Lefteris. Paper No. 31746, "From Economic Prosperity to the Depression of 1930s". 2010, Munich Personal RePEc Archive (MPRA)

τή, προσφέρεται για μεταρρυθμίσεις και ανασύνταξη δυνάμεων. Και η Αγγλία το έπραξε. Ενδεικτική είναι η Trade Disputes and Trade Unions Act 1927 με την οποία επί τοις ουσίας η αγγλική συντηρητική κυβέρνηση επιχείρησε να εδραιώσει ένα μοντέλο οικονομικής ελευθερίας στις βιομηχανίες και τα ορυχεία. Αργότερα το 1946 θα συντελεστεί από πλευράς εργατικού κόμματος νέα αλλαγή επί αυτής.

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η Βρετανία αντιμετώπισε τα ζητήματα της βιομηχανικής παραγωγής πιο μεθοδευμένα και σε ελαφρώς διαφορετική κατεύθυνση από αυτή που είχε ακολουθήσει κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αξίζει να τονιστεί ότι σε αυτό συνέβαλε κυρίως η αποστασιοποιημένη στάση που διατήρησε μέχρι την εν τέλει συμμετοχή της στον πόλεμο. Στοχευμένη παραγωγή υλικού (κυρίως αεροπλάνα της Βασιλικής Αεροπορίας) και πολεμικών οχημάτων, με έμφαση στο παραγόμενο αποτέλεσμα και γενικευμένη χρήση ανθρωπίνου δυναμικού εκτόξευσαν την (πολεμική) βιομηχανία. Παρόλα αυτά για ακόμα μία φορά χρησιμοποιήθηκαν τα αποθέματα χρυσού και δολαρίου προκειμένου να χρηματοδοτηθούν εισαγωγές πολεμικού υλικού από τις ΗΠΑ. Η αρχική πρόβλεψη για χρηματοδότηση ύψους 10 δις δολαρίων για αγορά πολεμικού υλικού από τις ΗΠΑ, δεν υλοποιήθηκε ποτέ πλήρως, υπό τον κίνδυνο της εξάλειψης των αποθεμάτων. Αντιθέτως υπήρξε το 1941, από πλευράς ΗΠΑ και του προέδρου Ρούσβελτ, «διαγραφή» χρεών ύψους 31,4 δις δολαρίων με την έναρξη της λεγόμενης Lend – Lease policy.¹⁶

Μετά το τέλος του πολέμου και την αποτίμηση των ζημιών, η εκλογή του Εργατικού κόμματος στην εξουσία, με πλειοψηφία, επέφερε και πάλι αλλαγές στην οικονομική πολιτική. Μέχρι το 1951 υπήρξε μεταστροφή του μεταπολεμικού κλίματος, με επαναφορά του κοινωνικού κράτους πρόνοιας και των εθνικοποιήσεων. Η εφαρμογή της κεϋνσιανής θεωρίας οδήγησε τη μεταπολεμική Αγγλία στην ταχύτερη ανάπτυξη που είχε ποτέ βιώσει. Με την επανεκλογή των συντηρητικών στην εξουσία οι μειώσεις φόρων συντέλεσαν στη διατήρηση της φάσης του bull market της Βρετανικής οικονομίας, θωρακίζοντας την ανάπτυξη και μειώνοντας την ανεργία.

Από τη δεκαετία του '60 και έπειτα η βρετανική οικονομία άρχισε να επιβραδύνει φτάνοντας στη δεκαετία του '70, οπότε και μαστίστηκε από ανησυχία, υψηλή ανεργία

¹⁶ "An Act to Promote the Defense of the United States", (Pub.L. 77–11, H.R. 1776, 55 Stat. 31, enacted March 11, 1941

γία και πληθωρισμό και πολλαπλές απεργιακές κινητοποιήσεις. Αποκορύφωμα υπήρξε η υποτίμηση για ακόμα μία φορά της βρετανικής λίρας το 1967.

Ενδεικτική του κλίματος της οικονομίας είναι η αιτιολόγηση του οικονομολόγου N. Crafts, ο οποίος αναφέρει ότι: «*χαρακτηριστικό της μειωμένης ανάπτυξης της Βρετανίας αυτή την περίοδο είναι ο συνδυασμός της έλλειψης ανταγωνισμού σε ορισμένους τομείς της οικονομίας, ειδικότερα στις εθνικοποιημένες βιομηχανίες, φτωχών βιομηχανικών συσχετισμών και ανεπαρκούς επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η αποτυχία διακυβέρνησης αυτής της εποχής οφείλεται σε κακή κατανόηση της οικονομικής θεωρίας, καιροσκοπισμό και αποτυχία αντιμετώπισης των ομάδων ενδιαφέροντος.*»¹⁷

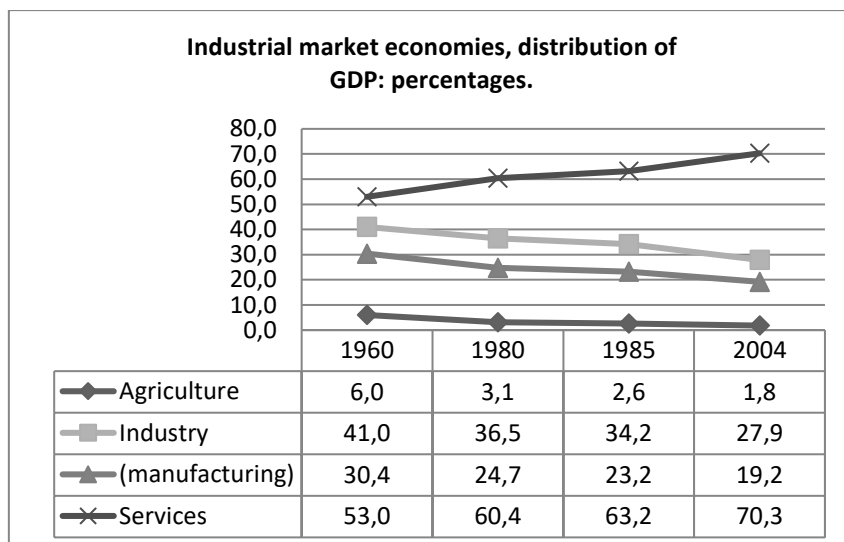
Ο πρωτογενής τομέας της Βρετανικής οικονομίας μεγεθύνονταν βραδύτερα από το ΑΕΠ μεταξύ 1964 και 1979. Μετά το 1979 οι εκροές του επηρεάστηκαν περισσότερο από την ευρύτερη αγροτική πολιτική της Ε.Ε. παρά προέκυψαν ως αποτέλεσμα του εμπορικού κύκλου της Βρετανίας.

	1964	1969	1973	1979	1981	1990	2005
<i>Primary</i>							
Agriculture, hunting, forestry and fishing	55.0	59.0	69.5	71.3	81.2	100	103.5
Mining and quarrying	187.0	136.1	104.3	109.2	115.7	100	107.3
Coal and nuclear fuel	295.0	213.2	166.1	144.4	143.8	100	21.9
Oil and gas extraction	-	-	-	88.8	99.2	100	134.7
<i>Secondary</i>							
Manufacturing	72.6	85.4	94.6	90.6	77.7	100	106.3
Construction	65.9	74.4	77.4	69.4	60.5	100	114.1
Electricity, gas and water supply	45.3	55.1	69.6	80.4	81.9	100	139.8
<i>Tertiary</i>							
Distribution, hotels and catering, repairs	61.0	65.5	76.0	76.6	69.9	100	151.3
Transport and storage	60.2	66.7	79.3	81.5	77.9	100	152.2
Post and telecommunication	30.6	40.2	50.2	59.7	62.7	100	274.2
Financial, intermediation, real estate, renting and business activities	27.6	34.5	42.3	49.6	54.3	100	161.1
Public administration, national defence and social security	85.1	89.1	98.0	98.0	102.2	100	115.1
Education, health and social work	57.9	67.2	76.5	92.4	94.2	100	141.3
Other services	51.8	54.7	59.0	68.3	70.5	100	168.2
GDP	58.7	66.4	74.9	80.0	76.5	100	140.7
Production industries	62.6	73.3	81.4	87.6	78.9	100	107.2

Source: ONS (2006) *United Kingdom National Accounts*, and previous issues.

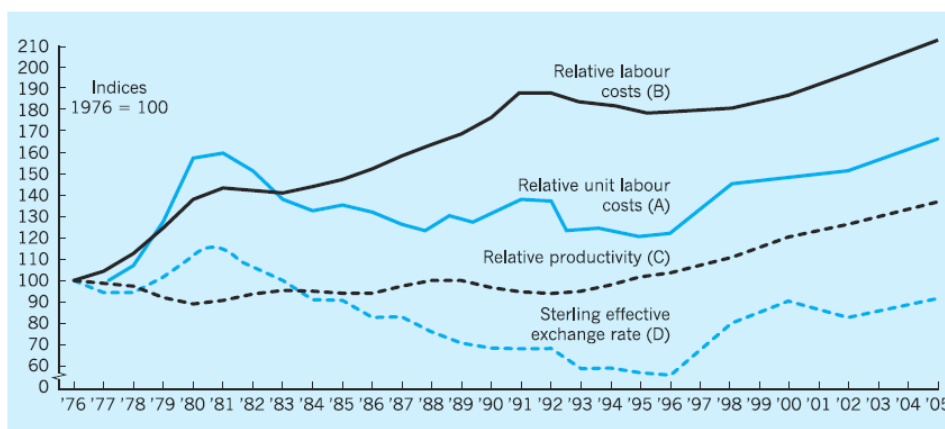
Εικόνα 6: Index numbers of output at constant basic prices (1990 = 100).

¹⁷ Crafts, Nicholas. *Britain's Relative Economic Performance, 1870–1999*. London: Institute of Economic Affairs



Εικόνα 7: OECD (2002) OECD in Figures, and previous issues; OECD Factbook (2006).

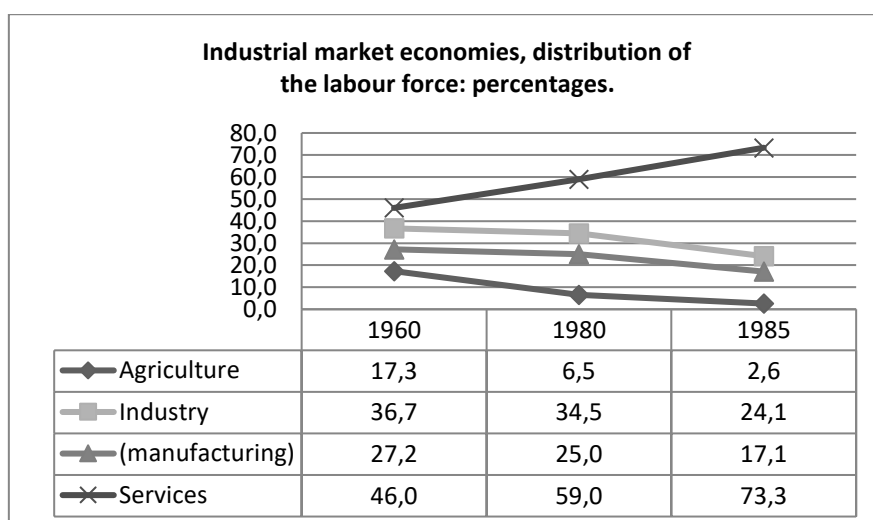
Η εκλογή της Θάτσερ στην εξουσία το Μάιο του 1979, ήρθε μετά το λεγόμενο «Χειμώνα της δυσαρέσκειας». Στην προσπάθειά της να καταστείλει τον πληθωρισμό και τα συνδικάτα, εφάρμοσε ένα ευρύ σχέδιο ανασυγκρότησης, που περιελάμβανε την πλήρη μετάβαση από την κεντρικά διαχειριζόμενη οικονομία, με υψηλό ποσοστό κρατικής παρέμβασης, στην αυξημένη στήριξη των ιδιωτικοποιήσεων και την ευρύτατη οικονομική αναμόρφωση. Παρόλα αυτά, οι πολιτικές που ακολούθησε δίχασαν τη χώρα, δεδομένου ότι προωθούσαν την ανάπτυξη του τομέα των υπηρεσιών και της ατομικής ιδιοκτησίας, σε αντιπαράβολή με τη συρρίκνωση του κατασκευαστικού κλάδου και τα αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας.



Εικόνα 8: Cost contributions: sources of changes in UK cost competitiveness in manufacturing. National Economic Development Office (1987); Economic Trends (various); European Economy (various).

Από το παραπάνω διάγραμμα δε μπορούμε με ασφάλεια να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η θέση της Βρετανίας το 1976 ήταν η απόλυτα σωστή. Ωστόσο είναι γνωστό ότι μεταξύ 1976 και 2005, το παραγόμενο αποτέλεσμα της βιομηχανίας και η σχετική απασχόληση έπεσαν δραματικά. Μια επαναφορά της ανταγωνιστικότητας της βρετανικής οικονομίας στα επίπεδα του 1976 θα μπορούσε πιθανότατα να αναζωογονήσει την παραγωγή και την απασχόληση, σε καλύτερα μονοπάτια από αυτά που βιώνουμε σήμερα [σ.σ. όπως θα δειχθεί παρακάτω, πιθανολογείται μία τέτοια μεταστροφή στη βρετανική οικονομία κατά τον 21^ο αιώνα]. Η παραπάνω φόρμουλα συγκεντρώνεται στη λογική της μείωσης του συγκριτικού εργατικού κόστους ανά μονάδα, το οποίο θα μπορούσε να επιτευχθεί είτε μέσω μείωσης του σχετικού εργασιακού κόστους, είτε με αύξηση της παραγωγικότητας, είτε με μείωση του δραστικού συναλλαγματικού επιτοκίου είτε ακόμα με συνδυασμό των τριών αυτών στοιχείων.

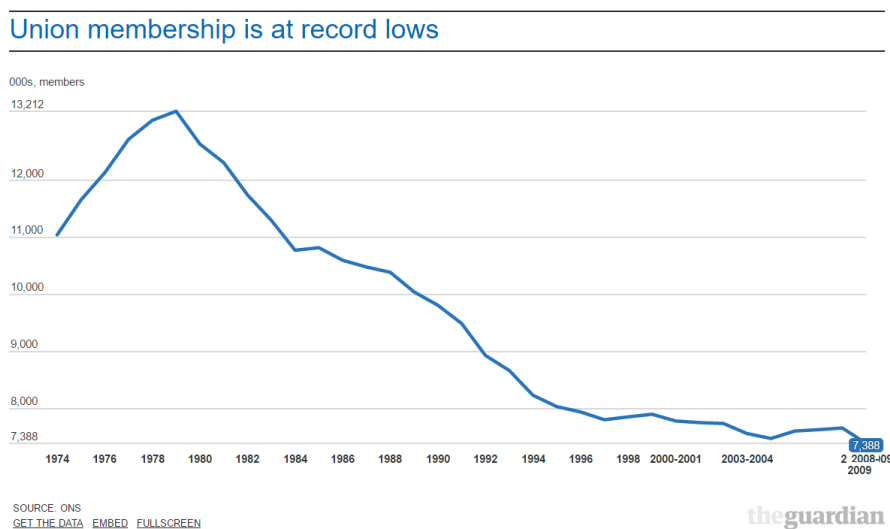
Οι υπηρεσίες (τριογενής τομέας) παρείχαν περίπου 11 εκ. επιπλέον θέσεις εργασίας από το 1964 και έπειτα, γεγονός που αντιστάθμιζε και με το παραπάνω τις απώλειες από τον κατασκευαστικό κλάδο. Βασικοί παράγοντες της αποβιομηχάνισης που επιχειρήθηκε εκ νέου στη Βρετανία, αποτελούν η ωρίμανση της οικονομίας ο χαμηλός μισθος ανταγωνισμός, οι μαζικές συνταξιοδοτήσεις και η χαμηλή παραγωγικότητα. Από το 1964 ο δευτερογενής τομέας θρηνούσε την απώλεια άνω των 6 εκ. θέσεων εργασίας, 5 εκ. εκ των οποίων σχετιζόνταν με τον κατασκευαστικό κλάδο.



Εικόνα 9: Πηγή: OECD (2005) *OECD in Figures*, and previous

Εφαρμόζοντας νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική, στα πρότυπα των θεωριών του Μίλτον Φρίντμαν, έδειξε προτίμηση στην έμμεση φορολογία καθώς επίσης και στη μείωση, έως εξάλειψη, των μισθολογικών και συναλλαγματικών περιορισμών. Παράλληλα διατήρησε υπό κυβερνητικό έλεγχο τον καθορισμό του βασικού επιτοκίου, ασκώντας έτσι πολιτική. Πολιτική που φάνηκε να μην έχει αποτέλεσμα, μιας και ο ορισμός του επιτοκίου σε 17%, δεν απέδωσε τα αναμενόμενα σε επίπεδο μείωσης του πληθωρισμού.

Το 1984 και εν μέσω υψηλού πληθωρισμού, σε μία προσπάθεια ανασυγκρότησης, τόσο του κράτους, όσο και των κοινωνικών δομών, αποφασίστηκε το κλείσιμο 20 ζημιογόνων ορυχείων άνθρακα και η ιδιωτικοποίηση των υπολοίπων κερδοφόρων. Όπως ήταν αναμενόμενο αυτό οδήγησε σε παρατεταμένες απεργιακές κινητοποιήσεις, δεδομένου ότι θα απολύονταν περισσότεροι από 20.000 ανθρακωρύχοι, γεγονός που βραχυπρόθεσμα θα στοίχιζε στη Βρετανία περίπου 1,5 δις λίρες, επιβαρύνοντας περαιτέρω τη δεινή της μακροοικονομική κατάσταση. Τελικά μετά από 12 μήνες η Θάτσερ κέρδισε τη «μάχη», επικρατώντας έναντι των συνδικάτων, τα οποία αντιμάχονταν. Έτσι από τη συμμετοχή του ¼ του πληθυσμού στις εργασιακές ενώσεις τη δεκαετία του 70, περίπου 13,2 εκ. άτομα, στο τέλος της εποχής Θάτσερ (1990), η συμμετοχή είχε περιοριστεί σε λιγότερο από 9,8 εκ. εργαζομένους. Φτάνοντας στο 2008, τα συνδικάτα αριθμούσαν περί τα 7 εκ. μέλη.

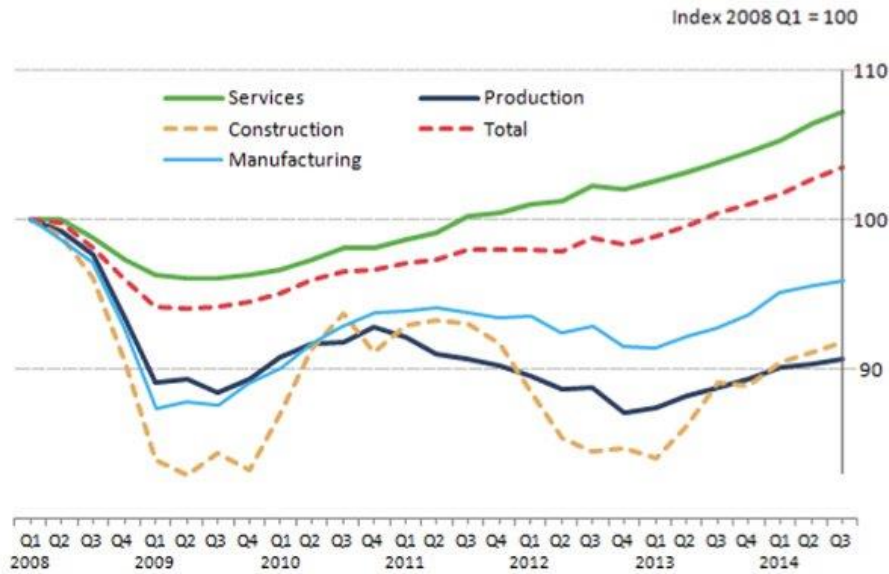


Εικόνα 10: Μέλη συνδικάτων (1974-2009)

Η φιλελεύθερη πολιτική της ταυτότητα, την οδήγησε σε μαζικές ιδιωτικοποιήσεις. Επί των ημερών της, μεγάλες κρατικές εταιρείες πωλήθηκαν σε ιδιώτες, μέσω εξαγοράς μετοχών, στο χρηματιστήριο του Λονδίνου. Οι British Telecom, British Gas, Jaguar, Britoil, British Airways και British Aerospace είναι ένα μόνο μικρό δείγμα του κύματος ιδιωτικοποιήσεων. Παράλληλα, προσπαθώντας να προστατέψει την ελεύθερη αγορά και να αποτρέψει τη δημιουργία μονοπωλίων, ιδιωτικών αυτή τη φορά, εγκαθίδρυσε ρυθμιστικές αρχές.

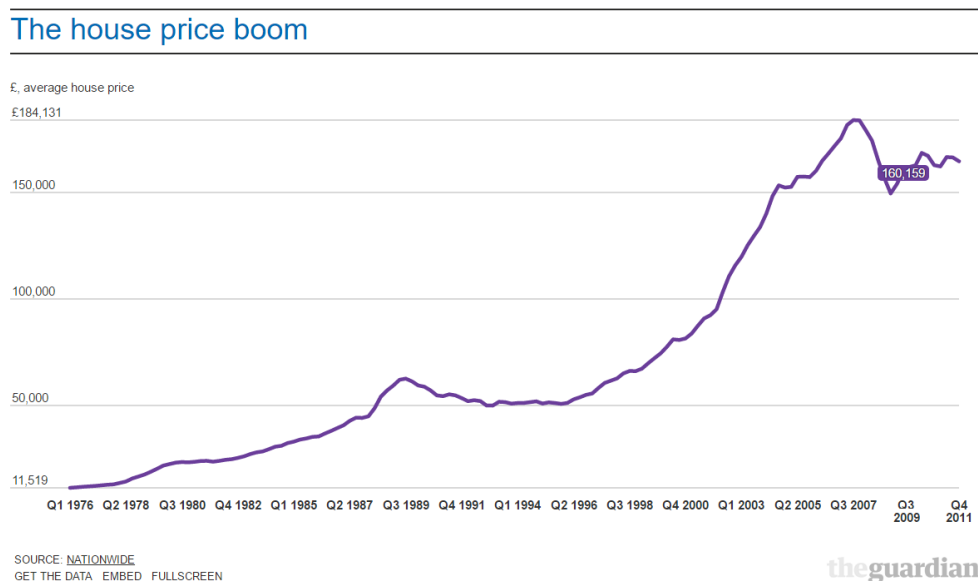
Αξίζει να σημειωθεί ότι πέρα από τα έσοδα των αποκρατικοποιήσεων, βασική πηγή στήριξης και χρηματοδότησης της Βρετανικής οικονομίας υπήρξε το πετρέλαιο της Μαύρης Θάλασσας, κάτι που αποτέλεσε ζωτικό σημείο για την ελευθερία κινήσεων της Θάσσερ.

Κάπως έτσι σταδιακά εγκαταλείφθηκε το δόγμα της βιομηχανοποιημένης Βρετανικής οικονομίας με εγκατάλειψη του χαρακτηρισμού της ως κατασκευαστικού έθνους. Τα τελευταία 30 έτη η διάρθρωση της Βρετανικής οικονομίας έχει μεταμορφωθεί. Η βιομηχανία κατέχει πλέον ποσοστό περί το 15% του συνολικού αποτελέσματος και παρέχει εργασία σε περίπου 5 εκ. λιγότερους εργαζομένους από το 1964. Εξέχον παράδειγμα αποτελεί η βιομηχανία πετρελαίου και φυσικού αερίου της Β. Θάλασσας, η οποία πριν από 30 έτη δεν είχε καν συσταθεί, ενώ ταυτόχρονα ο τριτογενής τομέας της παροχής υπηρεσιών πλέον κυριαρχεί στην οικονομία, τόσο σε όρους παραγόμενου αποτελέσματος, όσο και σε όρους απασχόλησης



Εικόνα 11: Μείγμα Βρετανικής οικονομίας ΠΗΓΗ: Economist

Στη διακυβέρνηση Θάτσερ, αποδίδεται και το γεγονός της ατομικής ιδιοκτησίας οικιών. Η ευνοϊκή παροχή δικαιώματος σε υψηλό discount (έως και 70%) αγοράς σπιτιών, οδήγησε μέχρι το 1989, τα 2/3 των Βρετανών να αποκτήσουν ιδιόκτητη κατοικία. Άμεση και συνεχιζόμενη υπήρξε όμως και οι αύξηση των τιμών που από τα πρώτα χρόνια ανέτρεψε την αρχική έκπτωση, οδηγώντας σε αύξηση 32% μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980.



Εικόνα 12: Διαγραμματική απεικόνιση τιμών οικιών στη Βρετανία

Μετά το Big Bang του 1986 η Θάτσερ προχώρησε σε ευρεία απελευθέρωση των χρηματιστηριακών αγορών του Λονδίνου καταργώντας τα υφιστάμενα εμπόδια για την είσοδο ξένων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Με τον τρόπο αυτό ο χρηματοπιστωτικός τομέας αναπτύχθηκε ως πρώτη δύναμη κίνησης της Βρετανικής οικονομίας, ενώ παράλληλα το Σίτι του Λονδίνου γνώρισε τρομακτική άνθιση, εδραιώνοντάς το ως παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό κέντρο. Ο τριτογενής τομέας των υπηρεσιών είχε θέσει για τα καλά τις ισχυρές του βάσεις και μέσα στις επόμενες δεκαετίες παρέμεινε ως πυρήνας της Βρετανικής οικονομίας.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να παρατεθεί η αποτύπωση των K-waves στην οικονομία της Βρετανίας (αφορά τα πρώτα τρία κύματα):

Πίνακας 1 Η αποτύπωση των K-waves στη Βρετανική οικονομία¹⁸

	First cycle		Second cycle		Third cycle	
	Beginning of rise	Begging of decline	Beginning of rise	Begging of decline	Beginning of rise	Begging of decline
Prices	1789	1814	1849	1873	1896	1920
Interest rate	1790	1816	1844	1874	1897	1921

¹⁸ Nikolai, D. Kondratieff, *The Long Waves in Economic Life*, translated by W.F. Stolper of Harvard University for The Review of Economic Statistics, Volume XVII, No 6, November 1935, p. 101

Wages of agricultural laborers	1790	1812-17	1844	1875	1889	
Wages of textile workers		1810	1850	1874	1890	
Foreign trade		1810	1842	1873	1894	1914
Coal production			1850	1873	1893	1914
Pig iron production				1871	1891	1914
Lead production				1870	1892	1914

Συμπερασματικά θα μπορούσε να διατυπωθεί η άποψη ότι η εφαρμογή εκφάνσεων της κεϋνσιανής θεωρίας μπορεί να απαγκιστρώσει την οικονομία σε περιόδους παρατεταμένης ύφεσης. Η ενεργός συμμετοχή του κράτους στην οικονομία, π.χ. με εθνικοποίηση επιχειρήσεων ή/και άμεση στήριξη του πρωτογενούς τομέα και των βιομηχανιών και του κατασκευαστικού κλάδου, δύναται να αναγεννήσει την αγορά. Έπειτα όμως, σε σύντομο χρονικό διάστημα, καθίσταται αναγκαία η εφαρμογή φιλελεύθερων πολιτικών προκειμένου να διατηρηθεί το συγκριτικό αυτό πλεονέκτημα.

Παρά την λειτουργικότητα της παραπάνω πρακτικής, όπως αυτή έχει δειχθεί ότι αποτελεί την άριστη λύση, δε μπορεί σε καμία περίπτωση να ακολουθείται ως συνεχές μοτίβο. Αφενός γιατί οι αυτοματισμοί έχουν δείξει ότι συμβάλλουν αρνητικά στις οικονομίες, απορρυθμίζοντάς τες, δεδομένου ότι επιδρά η ψυχολογία του μέσου ανθρώπου, σύμφωνα με την οποία αυτός τείνει να αντιστρέψει κάθε παγιωμένη κατάσταση, καθώς επίσης λειτουργεί ανεξέλεγκτα, έχοντας τη βεβαιότητα της διάσωσης. Αφετέρου, κατά την ίδια τη Θάτσερ «*Το πρόβλημα με τους σοσιαλιστές έγκειται στο γεγονός ότι αναπόφευκτα [κάποια στιγμή] ξεμένουν από τα χρήματα των άλλων*»¹⁹

¹⁹ Απόσπασμα συνέντευξης στην Thames TV This Week, aired Feb. 5, 1976 (διαθέσιμο στη σελίδα www.margaretthatcher.org/speeches)

Ευρωπαϊκή Πολιτική και Μεγάλη Βρετανία

Οι σχέσεις της Μεγάλης Βρετανία με την Ε.Ε. ξεκινούν το 1973, με την ένταξη της στην τότε Ε.Ο.Κ. Με πρωθυπουργό από το 1970 τον Sir Edward Heath, η Βρετανία ταλανιζόταν από δύο κύρια προβλήματα την περίοδο εκείνη. Το πρώτο αφορούσε τις εσωτερικές αναταράξεις που προκαλούνταν κυρίως από την αυξανόμενη ανεργία, τις επί μακρόν απεργίες των συνδικάτων των ανθρακωρύχων (1972 και 1974) και τις πολιτικές αναμόρφωσης του μοντέλου της Βρετανίας που επιχειρούσε να φέρει ο Heath.

Ο δεύτερος τομέας προβλημάτων σχετιζόταν με την «εξωτερική» πολιτική κατάσταση και εντοπιζόταν κυρίως στις σχέσεις Βρετανίας και IRA. Η δράση αυτής της παραστρατιωτικής οργάνωσης είχε ξεκινήσει κατά τον πόλεμο της ανεξαρτησίας (1919-1921) και κλιμακώθηκε έπειτα από τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την ανεξαρτητοποίηση της Ιρλανδίας από το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας. Η απώλεια κυριαρχίας της Βρετανίας επί των κυρίαρχων αυτοκρατορικών αποικιών της, συνδεόταν άμεσα με τη μεταστροφή στην εξωτερική της πολιτική, από το δόγμα συνέχισης της αυτοκρατορικής της ηγεμονίας, σε ένα πιο σύγχρονο και ευέλικτο μοντέλο διακυβέρνησης αποστασιοποιημένου επόπτη. Είχε εμφανές ότι η διατήρηση και επιτήρηση απομακρυσμένων εδαφών, μακροπρόθεσμα θα δημιουργούσε περισσότερα προβλήματα από τους σκοπούς που θα εξυπηρετούσε. Οι διαδοχικές εξεγέρσεις και τα άτυπα αιτήματα απόσχισης καθιστούσαν ολοένα και επιτακτικότερη την ανάγκη εγκατάλειψης του μοντέλου ηγεμονίας. Στο νέο αυτό πλαίσιο συνετέλεσαν και οι συνεχείς αιματηρές, τρομοκρατικού τύπου, επιθέσεις του IRA.

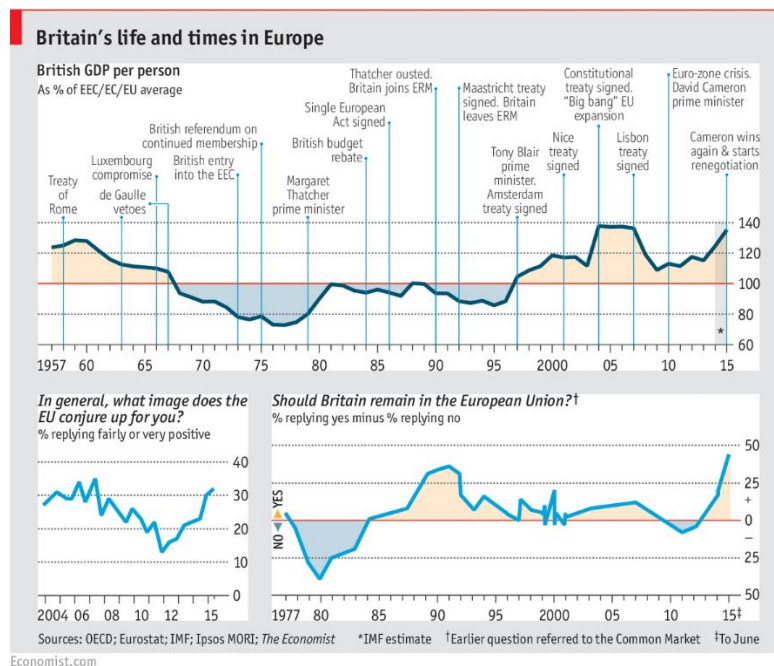
Στα παραπάνω, σημαντικό παράγοντα φέρετε να αποτελεί και το γεγονός ότι η Βρετανία μετά τον αποφασιστικό ρόλο που είχε διαδραματίσει κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν είχε καταφέρει να μετουσιώσει αυτή της την κυριαρχία στο μεταπολεμικό σύμπλεγμα των ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Αντιθέτως το πολιτικό μείγμα των εσωτερικών δυνάμεων της Βρετανίας είχε επιλέξει μια πιο εσωστρεφή και παρασκηνιακή στάση έναντι της υπόλοιπης Ευρώπης, αλλά και του υπολοίπου κόσμου. Η συνεχιζόμενη άνοδος τόσο των κεντρικών χωρών της ηπείρου, με τα όποια επιμέρους προβλήματα αυτές αντιμετώπιζαν, καθώς επίσης και η απότομα ανοδική μεταπολεμική ανέλιξη των ΗΠΑ σε παγκόσμια υπερδύναμη, συνηγορούν στα προαναφερθέντα. Οι Βρετανοί κατά την περίοδο αυτή επιχείρησαν, όχι να μείνουν θεατές, αλλά μέσα από ένα συγκεκριμένο σχέδιο μακροπρόθεσμων δράσε-

ων, να διατηρήσουν την κυριαρχία τους. Συγκεκριμένα η αρχή συντελέστηκε από το 1970 και έπειτα, με αποκορύφωμα την περίοδο πρωθυπουργίας της Μ. Θάτσερ. Με το πέρας του πολέμου και την έξαρση των βιομηχανιών καθώς και την αλλαγή στη συσχέτιση δυνάμεων, τόσο στον επιχειρηματικό όσο και στον πολιτικό χάρτη, οι οικονομίες περιήλθαν από το 1960 κι έπειτα, σε ένα μεταβατικό στάδιο, το οποίο οδήγησε στην επιμέρους καθίζηση (4^ο κύμα Κοντράτιεφ). Οι πετρελαϊκές κρίσεις του 1973 και 1979, απλώς ήρθαν να επιτείνουν το πρόβλημα. Η Βρετανία προεξοφλώντας την πορεία της οικονομικής ιστορίας, επιχείρησε να μετατοπίσει τους πυλώνες στήριξης και να εισέλθει πλήρως στο μεταβατικό στάδιο, χαράσσοντας τη νέα παγκόσμιο οικονομικό, και εν μέρει πολιτικό, μοντέλο.

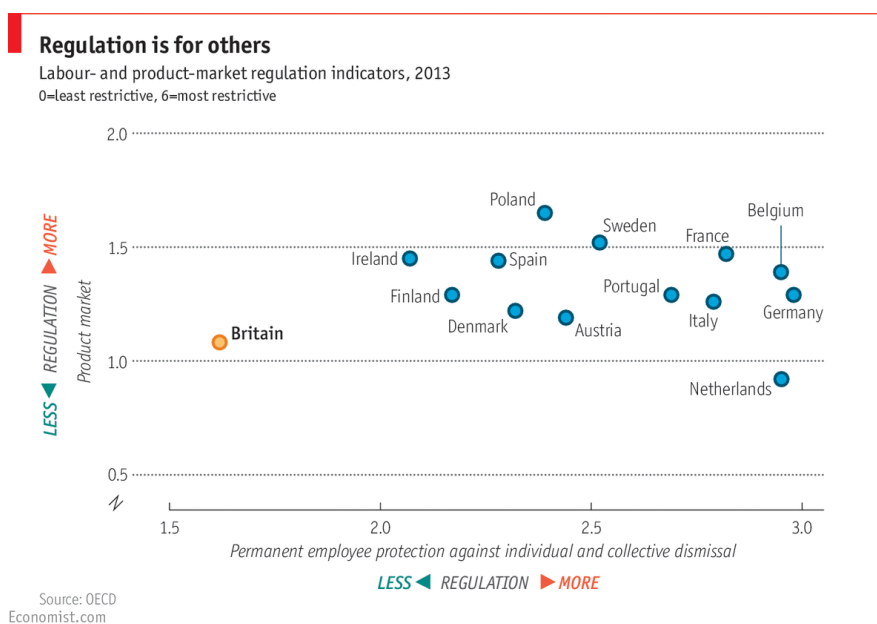
Στα πλαίσια αυτά εισέρχεται, το 1973, στους κόλπους της τότε Ε.Ο.Κ. Αξίζει να αναφερθεί ότι ως γνωστόν η Ένωση είχε συσταθεί από το 1957 (Συνθήκη της Ρώμης) από τις χώρες μέλη της ΕΚΑΧ, ήτοι Βέλγιο, Δυτική Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Λουξεμβούργο και Ολλανδία. Η Ε.Ο.Κ, όπως η Ε.Κ.Α.Χ. (1952) και η ΕΥΡΑΤΟΜ (1957), δεν ήταν τίποτα λιγότερο από την υλοποίηση της μελέτης του χιτλερικού υπουργού οικονομικών Βάλτερ Φουνκ (1942), για την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Κατά συνέπεια η σύνδεση με την επικείμενη επικράτηση και ηγεμονία της Γερμανίας στον ευρωπαϊκό (οικονομικό) χάρτη, υπήρξε άμεση. Η αποστασιοποίηση της Βρετανίας σχετίζεται με αυτή ακριβώς τη θεωρία. Η ένταξή της εν έτει 1973, είκοσι σχεδόν χρόνια από την αρχική σύσταση της Ε.Ο.Κ., δε μπορεί παρά να φανερώνει δύο παραμέτρους. Η πρώτη αφορά την αναμονή ως προς την έκβαση του εγχειρήματος της ενώσεως και το βαθμό υλοποίησής και αποτελεσματικότητάς της. Όπως κάθε νέο εγχείρημα, έτσι κι αυτό θα χρειαζόταν χρόνο έως ότου αποκρυσταλλώσει τις αντιλήψεις του και έως ότου όλοι αντιληφθούν τη βιωσιμότητά του. Και το διάστημα των είκοσι περίπου ετών αναμονής της Βρετανίας, δικαιολογείται πλήρως αν αναλογιστούμε την αστάθεια του οικονομικοπολιτικού περιβάλλοντος της μεταπολεμικής Ευρώπης. Σημειώνεται ότι το αρχικό αίτημα της Μ. Βρετανίας για ένταξη το 1961, ορθώς, αντιμετωπίστηκε από τις υπόλοιπες χώρες με κύριο εκφραστή τον Ντε Γκωλ, της Γαλλίας, ως μια προσπάθεια χειραγώγησης της Ένωσης. Η δεύτερη παράμετρος αφορά κυρίως την εσωτερική πολιτική κατεύθυνση της Βρετανίας, όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα και παρακάτω. Μια συμβίωση κάτω από την ίδια στέγη, δεν είναι ποτέ ανώδυνη, είτε αυτή αφορά ανθρώπους, είτε περισσότερο όταν αφορά κράτη με διαφορετική φιλοσοφία. Απαιτούνται αμοιβαίες υπο-

χωρήσεις και πολλαπλές συζητήσεις προκειμένου να ληφθεί κοινή απόφαση, πολλώ δε μάλλον όταν οι αποφάσεις αυτές απαιτούν ομοφωνία. Το μείγμα των χωρών που συμμετείχαν αρχικά στην Ένωση, δεν άφηνε περιθώρια για παρεννοήσεις. Χώρες τις κεντρικής Ευρώπης με εγγενή τάση στήριξης της βαριάς βιομηχανίας και πρόσφατο ναζιστικό παρελθόν. Η άσπονδη αντίμαχος της Βρετανίας, Γαλλία και οι δορυφόροι της, ακολούθησαν τη στρατηγική συμμαχιών με τους «εχθρούς των εχθρών τους». Συμπερασματικά η Βρετανία προσχώρησε στην Ε.Ο.Κ. το 1973, αφενός γιατί η Ένωση είχε πλέον ωριμάσει (σ.σ. είχαν καμφθεί και οι εμπαθείς αντιστάσεις της Γαλλίας) και η χειραγωγή της ή έστω η απόσπαση οφελών από πλευράς Βρετανίας φάνταζε ως δελεαστικό και εφικτό εγχείρημα. Αφετέρου με αυτό τον τρόπο, ένταξη στους κόλπους μιας διακρατικής ένωσης, θεωρήθηκε ότι θα επίλυε τα εσωτερικά προβλήματα της Βρετανίας, όπως αυτά περιγράφηκαν ανωτέρω. Η σύμπραξη και συνύπαρξη με άλλα κράτη θα προσέκλυε επενδύσεις στα Βρετανικά εδάφη, κυρίως όμως άφηνε ανοιχτό το πεδίο συμμετοχής της σε μια ομαδοποιημένη αγορά, η οποία σε διαφορετική περίπτωση μπορεί να διέπονταν από εσωστρεφή ανακύκλωση. Επίσης, διαμάχες και λοιπές εχθροπραξίες από πλευράς IRA, θα αντιμετωπίζονταν καλύτερα στα πλαίσια μιας συνομοσπονδίας κρατών, κάτι που φάνηκε αρχικά να συμβαίνει κατά τη διετία 1973 - 1975.



Εικόνα 13: Britain's EU membership ΠΗΓΗ: Economist

Επί τοις ουσίας, η συμμετοχή της Βρετανίας ξεκίνησε και ολοκληρώθηκε με την ένταξή της στην Ε.Ο.Κ. Πέραν αυτού, τόσο η συνεισφορά της, όσο και η στάση της απέναντι στην έννοια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μετριοπαθείς. Δε συμμετείχε ουδέποτε στη νομισματική ένωση (Συνθήκη του Μάαστριχ, 1992), διατηρώντας τη στερλίνα, και απείχε από παρόμοιες σημαντικής σημασίας για την Ένωση συνθήκες (Συνθήκη Σένγκεν 1985, κλπ), ενώ ενδιάμεσα πρόλαβε να διεξάγει ένα δημοψήφισμα (1975) και υπό την απειλή της στάσης πληρωμών προς την Ένωση να πετύχει προνομιακούς όρους για τον προϋπολογισμό της (1984). Ενδεικτικών όσων αναφέρθηκαν, είναι το παρακάτω γράφημα στο οποίο αποτυπώνεται εμφανώς, η διαφορετική πορεία που ακολούθησε η Μ. Βρετανία, στον τομέα της ρύθμισης στους υποτομείς της αγοράς προϊόντων, καθώς επίσης της προστασίας των εργατικών δικαιωμάτων και των συλλογικών απολύσεων, σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες.



Εικόνα 14: Δείκτης επιπέδου ρύθμισης της οικονομίας ΠΗΓΗ: Economist

TTIP και πορεία της Ε.Ε.

Η Βρετανία όπως προαναφέρθηκε, δεν ενδιαφέρθηκε ποτέ ουσιαστικά για την Ε.Ε. Όπως υποστήριξε και η Μ. Θάτσερ στην ομιλία της για την υπερθέρμανση του

πλανήτη²⁰, η συγκεντροποίηση στη λήψη αποφάσεων από πλευράς Βρυξελλών οδήγούσε στη σταδιακή ομοσπονδοποίηση της Ένωσης. Ας μη ξεχνάμε ότι ειδικά μετά τη νομισματική ένωση, το ευρωπαϊκό μοντέλο συνέκλινε όλο και περισσότερο στα Γαλλο-Γερμανικά πρότυπα διαχείρισης, ευνοώντας κατά τον τρόπο αυτό τις αντίστοιχες οικονομίες των κεντρικών χωρών. Κατά συνέπεια, οι Βρετανοί, παρά το γεγονός ότι δοκίμασαν να το πράξουν κατά το παρελθόν (δημοψήφισμα του 1975), έκτοτε δεν επιχείρησαν να χειραγωγήσουν την Ε.Ε. Συνεπώς ξεκίνησαν να διαλέγουν τις μάχες τους. Δεν έμειναν δέσμιοι μιας μάχης που δε θα κέρδιζαν ποτέ. Αντιθέτως επιχείρησαν να κερδίσουν τον πόλεμο.

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, κατά τα πρότυπα ενός κύκλου Κοντράτιεφ, θα περνούσε από όλα τα ενδιάμεσα στάδια, φτάνοντας τελικά στην παρακμή. Αποτέλεσμα είναι οι συνεχιζόμενη κρίση από το 2007 και έκτοτε. Οι πολιτικές λιτότητας των χωρών του κέντρου και ο υψηλός βαθμός ρύθμισης των οικονομιών, με έμφαση στον κρατικό παρεμβατισμό, τελεσίδικα κάποια στιγμή θα αναζητούσαν διέξοδο.

Η διέξοδος αυτή επιχειρήθηκε να δοθεί μέσα από την εκκίνηση των διαπραγματεύσεων, τον Ιούλιο του 2013, για τη Διατλαντική Εταιρική Σχέση Εμπορίου και Επενδύσεων (Transatlantic Trade and Investment Partnership), ευρύτερα γνωστή ως TTIP.

Με τη συμφωνία αυτή οι αγορές των ΗΠΑ και της Ε.Ε. βασική επιδίωξη είναι να επιτευχθούν σημαντικά ποσοστά ενοποίησης και ομοιομορφίας των δύο αγορών. Βασικοί τομείς στους οποίους θα επέμβει η συμφωνία, όταν και όποτε ολοκληρωθούν οι γύροι διαπραγματεύσεων, είναι η πλήρης κατάργηση των τελωνειακών δασμών, η μείωση της γραφειοκρατίας και οι εξάλειψη των περιορισμών στις επενδύσεις.

Η ολοκλήρωση των διαδικασιών εκτιμάται ότι θα αποφέρει στη μεν Ε.Ε. περίπου €119 δις επιπλέον ετήσια έσοδα, ενώ για τις δε ΗΠΑ τα πρόσθετα έσοδα θα κυμανθούν σε €95 δις περίπου. Επιπροσθέτως εκτιμάται ότι θα επέλθει αύξηση μισθών της τάξεως του 0,5% για τις χώρες της Ε.Ε. και 0,4% για τις ΗΠΑ²¹, με το εισόδημα των οικογενειών στην Ευρώπη να αυξάνεται κατά 545€ ετησίως κατά μέσο όρο.

²⁰ M. Thatcher, Speech to the Royal Society, Sep 27th, 1988

²¹ Report No. 20130401, Reducing transatlantic barriers to trade and investment: An economic assessment (2013), CEPR

Στον αντίποδα, άλλες εκθέσεις κάνουν λόγο για μείωση των ευρωπαϊκών εξαγωγών και απώλεια 600.000 ευρωπαϊκών θέσεων εργασίας (Capaldo, 2014)²². Βασικοί προβληματισμοί εγείρονται επίσης για τον τρόπο με τον οποίο διενεργούνται οι διαπραγματεύσεις. Κλειστοί γύροι διαπραγματεύσεων στους οποίους συμμετέχουν ελάχιστοι ευρωπαίοι αξιωματούχοι, με παράλληλη τυπική δημόσια ενημέρωση. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την υπόθεση, παρά τις σαφείς διαβεβαιώσεις της Ε.Ε., για μείωση των προτύπων διασφάλισης ποιότητας στα τρόφιμα και την ενδεχόμενη είσοδο στην ευρωπαϊκή αγορά των μεταλλαγμένων, έχουν εγείρει αντιδράσεις πολιτών και οργανώσεων.

Ταυτόχρονα, μέσα στο 2016 κλείδωσε και η αντίστοιχη συμφωνία του Ειρηνικού, η Trans-Pacific Partnership (TPP), στην οποία συμμετέχουν χώρες όπως οι ΗΠΑ, η Σιγκαπούρη, το Μεξικό, ο Καναδάς και η Αυστραλία. Μεταξύ αυτών σημειώνεται ότι δε συμπεριλαμβάνεται η Κίνα, διατηρώντας το εσωστρεφές μαρξιστικό της μοτίβο επιχειρηματικής δράσης και την τάση της για προσκόλλησή της σε παρόμοιες μορφές οικονομιών, όπως π.χ. αυτή της Ρωσίας. Αντίστοιχες συμφωνίες έχουν τεθεί σε ισχύ και κατά το παρελθόν, με τη North American Free Trade Agreement (NAFTA), μεταξύ ΗΠΑ, Καναδά και Μεξικού, να αποτελεί δοκιμασμένο εγχείρημα.

Παρατηρούμε σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν επιγραμματικά ανωτέρω, ότι το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα αγορών τείνει ολοένα και περισσότερο προς ενοποίηση. Οι συνδέσεις που παρουσιάζονται στον παγκόσμιο οικονομικό χάρτη συχνά αποτυπώνονται στην ξένη βιβλιογραφία με όρους όπως “The spaghetti bowl effect” και “The noodle bowl effect”. Η περίοδος που διανύουμε αποτελεί κατά πάσα πιθανότητα τη λήξη του χειμώνα, ενός K-wave και την έναρξη της άνοιξης. Εναλλακτικά, σε περίπτωση που ο χειμώνας, λόγω χρονικής διάρκειας του κύματος θα έπρεπε να συνεχιστεί, θεωρητικά, για περισσότερα έτη, είναι προφανές ότι με τις παραπάνω συμφωνίες, επιχειρείται η αντιστροφή του κλίματος.

Παράλληλα αναφορικά με την TTIP, δε θα ήταν ανακριβής η αποτύπωση των δύο πόλων που έχουν δημιουργηθεί. Αφενός υφίσταται ο συνασπισμός Βρετανίας με τις ΗΠΑ, οι οποίοι είναι υπέρμαχοι της εμπορικής συμφωνίας. Η παρόμοια οργάνωση των οικονομιών των δύο χωρών, το ίδιο σύστημα δικαίου και η αποστασιοποίηση ως προς

²² The Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership: European Disintegration, Unemployment and Instability (w.p. No 14-03)

τον κρατικό παρεμβατισμό αποτελούν στοιχεία που συνδέουν τις δύο αυτές χώρες. Από την άλλη πλευρά η Γερμανία και η Γαλλία, φέρονται ως πολέμιοι της εμπορικής αυτής ένωσης. Σημειώνεται ότι οι λοιπές ευρωπαϊκές χώρες δεν αναφέρονται ως αυτόνομος πόλος, δεδομένου ότι συμβαδίζουν ως δέσμοι των συλλογικών επιλογών της Ε.Ε. Η συμφωνία εικάζεται²³ ότι θα ενισχύσει τις χώρες στον τομέα των υπηρεσιών και θα βλάψει οικονομίες που στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό από τον κατασκευαστικό (-βιομηχανικό) κλάδο και τον πρωτογενή τομέα. Οι ΗΠΑ και κυρίως η Βρετανία, έχοντας ολοκληρώσει τη μετάβαση όπως αναλύθηκε, από τους δύο πρώτους τομείς παραγωγής στον τριτογενή, αναμένεται να ευνοηθούν. Αντίθετα χώρες όπως η Γερμανία (βαριά βιομηχανία) και η Γαλλία (υψηλή συνεισφορά αγροτικής παραγωγής και οίνου) αναμένεται να δεχθούν πλήγμα.

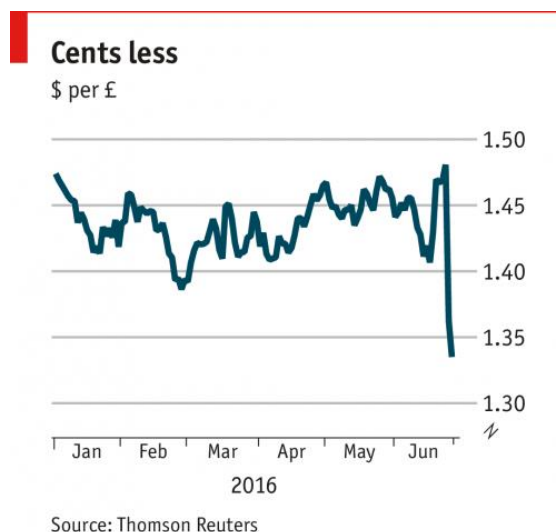
Αν αναλογιστούμε όλα τα παραπάνω, εύλογα θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι το δημοψήφισμα της Βρετανίας, για αποχώρηση από την Ε.Ε., ήρθε ως αντιστάθμισμα αφενός στην ασκούμενη από την Ε.Ε. πολιτική, δομημένη στα πρότυπα της Γερμανίας, με υψηλό επίπεδο κρατικού παρεμβατισμού και σκληρού ρυθμιστικού πλαισίου και αφετέρου στην αρνητική στάση των κεντρικών χωρών της Ε.Ε. απέναντι στην ΤΤΙΡ. Επιπροσθέτως αξίζει να σημειωθεί το γεγονός της ανάδειξης περιπτώσεων, με αποχρώσεις σκανδάλων, διεθνοποιημένων εταιριών, γερμανικών συμφερόντων, όπως η Deutsche Bank και η Volkswagen. Αυτό θα μπορούσε κάλλιστα να αποτελέσει μοχλό πίεσης από πλευράς ΗΠΑ και Βρετανίας προς τις χώρες που αντιστέκονται στην ενεργοποίηση της ΤΤΙΡ.

Συνέπειες

Κατόπιν της ανάλυσης όλων των παραμέτρων που επηρέασαν τη Βρετανική οικονομία στο πέρασμα του χρόνου, και μετά την οριστικοποίηση του Brexit παρατηρούμε ότι οι συνέπειες σε όλους τους τομείς υπήρξαν άμεσες.

Η πρώτη και πιο άμεση αντίδραση προήρθε από την αγορά συναλλάγματος. Η υποτίμηση της στερλίνας έναντι του αμερικάνικου δολαρίου σημείωσε πτώση άνω του 12% σημειώνοντας ιστορικό χαμηλό. Αντίστοιχα κινήθηκαν ο δείκτης FTSE 100 του Λονδίνου, αλλά και οι αποδόσεις των 10ετών βρετανικών ομολόγων.

²³ Δεν έχουν ολοκληρωθεί οι διαπραγματεύσεις επί του παρόντος.



Εικόνα 15: Ισοτιμία \$/£ ΠΗΓΗ: Economist

Χαρακτηριστική του κλίματος αβεβαιότητας και αστάθειας που επικράτησε έκτοτε στις αγορές είναι η δήλωση του Mark Carney της Τράπεζας της Αγγλίας στην οποία αναφέρει: «*Το Ηνωμένο Βασίλειο εισήλθε σε μια περίοδο αβεβαιότητας και σημαντικής οικονομικής προσαρμογής. [...] ο ρόλος της ΤτΑ ήταν να είναι ευθύς στο βρετανικό λαό*»²⁴

Σύμφωνα με τις τελευταίες έρευνες, κύκλοι του Society of Motor Manufacturers and Traders αναφέρουν ότι τα μέλη του εμφανίζονται μουνδιασμένα σχετικά με τη προοπτική ανάπτυξης, της εργασίας και των επενδύσεων. Αντίστοιχα το British Retail Consortium αναφέρεται στο γεγονός ότι κατά τους μήνες πριν το δημοψήφισμα οι δουλειές υπέστησαν μειώσεις, ενώ το RICS – το σώμα που εκπροσωπεί τους επιθεωρητές ακινήτων – κάνει λόγο για εξασθένηση του φόρτου εργασίας στον κατασκευαστικό κλάδο²⁵.

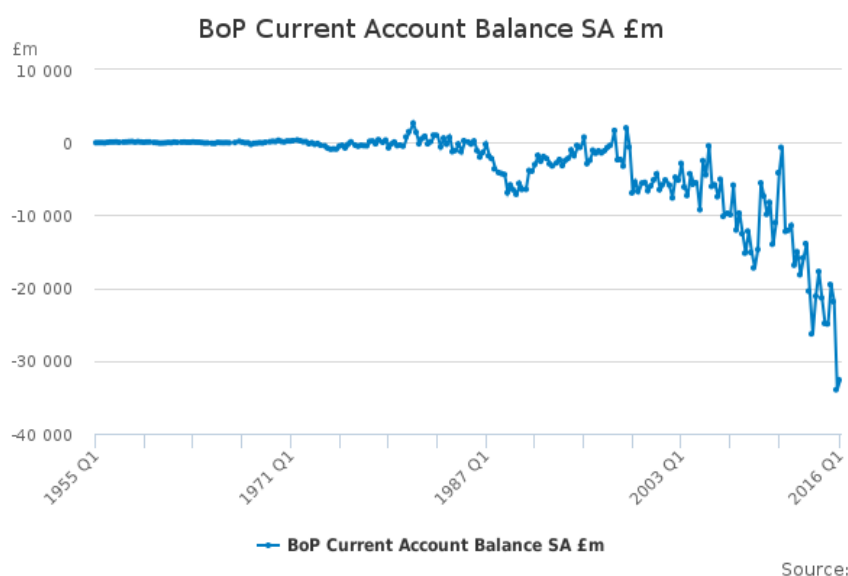
Το Brexit, αλλά κυρίως το εξάμηνο πριν από το δημοψήφισμα, δημιούργησαν αρρυθμίες στην αγγλική οικονομία. Είναι πλέον εμφανές ότι το δημοψήφισμα χρησιμοποιήθηκε, ως πολιτική απόφαση, ανθρώπινου παράγοντα, προκειμένου να δημιουργήσει αστάθεια. Η διατάραξη αυτή του status quo, αποτελεί και το ισχυρότερο διαπραγμα-

²⁴ *Bank of England releases £150bn of lending amid warnings on stability*, (Jul. 5th, 2016) article available online (<https://www.theguardian.com/business/2016/jul/05/bank-of-england-releases-150bn-pounds-risks-financial-stability>)

²⁵ *“British economy begins to show signs of post-Brexit slowdown”*, July 28th, 2016 article available online (<https://www.theguardian.com/business/2016/jul/28/health-check-of-key-sectors-post-brexit-vote-counter-growth-figure>)

τευτικό χαρτί, από πλευράς Βρετανίας, για την έκβαση των διαπραγματεύσεων οριστικής εξόδου.

Στη βάση αυτής της λογικής διατάραξης, το SMMT εμφανίζεται αισιόδοξο στις εκτιμήσεις του για την πορεία της βιομηχανίας, στην περίοδο προς το Brexit. Περίπου 900,000 αυτοκίνητα βγήκαν από τις γραμμές παραγωγής των Βρετανικών εργοστασίων τους τελευταίους έξι μήνες. Αυτό αντιστοιχεί σε αύξηση άνω του 13% σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2015 και αποτελεί το καλύτερο εξάμηνο σε απόδοση από το 2000.



Source:

Εικόνα 16: BoP in million Pounds Πηγή: ONS

Σχεδόν το 80% των αυτοκινήτων που παρήχθησαν εντός Βρετανίας, στο πρώτο μισό του 2016, προορίζεται για άλλες χώρες, με την αγορά της Ε.Ε. να κατέχει το μεγαλύτερο μερίδιο²⁶. Η τάση αυτή της εξωστρέφειας της Βρετανικής βιομηχανίας προς την Ε.Ε., παρατηρούμε ότι είναι διαχρονική, όπως αποτυπώνεται ενδεικτικά στο παρακάτω γράφημα ισοζυγίου εισαγωγών – εξαγωγών προϊόντων του 2014:

²⁶ "British economy begins to show signs of post-Brexit slowdown", July 28th, 2016 article available online (<https://www.theguardian.com/business/2016/jul/28/health-check-of-key-sectors-post-brexit-vote-counter-growth-figure>)



Εικόνα 17: Εξαγωγές αγαθών μεταξύ Βρετανίας και Ε.Ε. (2014) ΠΗΓΗ: Economist

Αναμένουμε να δούμε αν η αυξημένη ζήτηση και κατ' επέκταση η παραγωγή και παράδοση, οφείλεται στην αβεβαιότητα των αγοραστών ως προς την έκβαση του δημοψηφίσματος (προεξόφληση αρνητικών συνεπειών – αύξηση κόστους αγοράς για non-UK buyers) ή στη μεταστροφή του κλίματος και αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής της Βρετανίας, συνολικά.

Το Brexit και οι προϋποθέσεις του αναμένεται να οριστικοποιηθούν σε χρονικό ορίζοντα δύο ετών, ή και περισσότερο. Μέχρι τότε τα πάντα παραμένουν ρευστά. Το μοναδικό ασφαλές συμπέρασμα είναι η διατάραξη των όρων της ενωμένης Ευρώπης. Η συμμαχία Γερμανίας και Γαλλίας παραμένει στο επίκεντρο, με τη διαχείριση ζητημάτων όπως επί παραδείγματι η ελληνική, αλλά και των υπολοίπων χωρών του Νότου, κρίση, να πυροδοτούν ενδεχομένως εξελίξεις και στο νομισματικό οικοδόμημα. Επί του παρόντος η κίνηση της Αγγλίας για δημοψήφισμα εξόδου, φαντάζει απίθανο να βρει μιμητές, εξαιρουμένων ορισμένων μεταβατικών αγορών, πρώην προσκολλημένων στην Ε.Σ.Σ.Δ. Παρόλα αυτά η οριστικοποίηση της αποχώρησης της Βρετανίας, ενδέχεται να απομονώσει εν μέρει την Ε.Ε. από τις διεθνείς αγορές, δημιουργώντας μια δύνη εσωστρέφειας, με άγνωστες συνέπειες για την οικονομία των χωρών της Ένωσης.

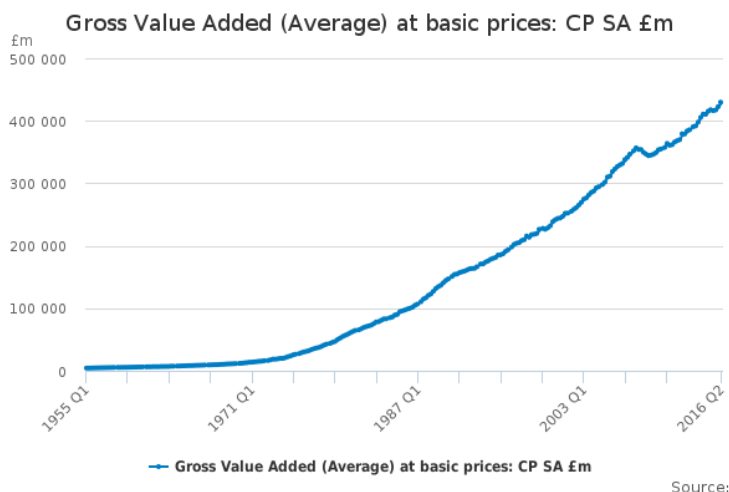
Γενικότερα, μπορεί η Μεγάλη Βρετανία να εδραιώθηκε στον παγκόσμιο οικονομικό χάρτη ως μια κατεξοχήν κατασκευαστική χώρα, παρόλα αυτά έχει καταφέρει να προΐσταται των αλλαγών σε παγκόσμιο επίπεδο και κυρίως να προσαρμόζεται στις αλλαγές αυτές άμεσα.

Συμπεράσματα

Σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας δύναται να εξαχθούν δύο κύρια και σημαντικής βαρύτητας συμπεράσματα, τα οποία αποτελούν και την ουσία τόσο της αναγκαιότητας των οικονομικών συστημάτων, όσο και την ισχυρή καθοδήγηση αυτών από τον ανθρώπινο παράγοντα.

Δημιουργία υπεραξιών και υπερσυνδέσεων.

Όπως αναφέρθηκε η πολιτική που ακολούθησε η Βρετανία από την εποχή της διακυβέρνησης Θάτσερ και έπειτα, συνδέθηκε άρρηκτα με την απορύθμιση της αγοράς και την αύξηση του τομέα των υπηρεσιών. Ο προσανατολισμός αυτός είχε ως πυρήνα την απόσπαση της υπεραξίας από το αρχικώς παραγόμενο προϊόν. Αυτή είναι και η βασική αιτία μεταστροφής της οικονομικής πολιτικής της Βρετανίας. Δεν ενδιαφερόταν για την παραγωγή αυτή καθεαυτή, αλλά στράφηκε στην τυποποίηση και διαχείριση του αποτελέσματος της παραγωγής. Με τον τρόπο αυτό, αξίζει να σημειωθεί, ότι κατάφερε επί μακρόν να ισορροπεί και το ισοζύγιο πληρωμών, παρέχοντας την απαραίτητη στήριξη στη Λίρα (GBP).



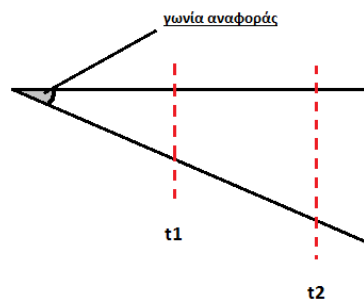
Εικόνα 18: UK Gross Value Added Πηγή: ONS

Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την παγκόσμια διευρυνόμενη χρήση της τεχνολογίας, κατάφεραν να δημιουργήσουν χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, τόσο ση-

μαντικούς για την οικονομία, που θα ήταν αδιανόητη η κατάρρευσή τους, ευρύτερα γνωστοί ως “too big to fail”. Ισχυροποίησε κατά τον τρόπο αυτό τη θέση της, μέσα από τη θέση των οργανισμών που δραστηριοποιούνταν στο έδαφός της, στο παγκόσμιο οικονομικό στερέωμα. Κατά συνέπεια περιόριζε έμμεσα τις όποιες «απόπειρες» για αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων, στο παγκόσμιο οικονομικό γίγνεσθαι. Επιπροσθέτως η μερική εθνικοποίησή της και εν μέρει εσωστρεφής τάση της, η μη πλήρης αφομοίωσή της στις βλέψεις και τα οράματα Ε.Ε., της επέτρεψαν να διατηρηθεί απαγκιστρωμένη από περιττές επιπλέον επιδράσεις, συλλογικών προβληματικών καταστάσεων. Καίριο ρόλο σε αυτό αποτελεί φυσικά η διατήρηση του εθνικού νομίσματος και η δυνατότητα, όχι απαραίτητως ενεργοποίηση, αυτόνομης νομισματικής πολιτικής, προς απορρόφηση είτε των παγκόσμιων κραδασμών, είτε των εσωτερικών της αναταράξεων στην οικονομία.

Ο ρόλος του ανθρώπινου παράγοντα

Το δεύτερο και σημαντικότερο συμπέρασμα, περιστρέφεται γύρω από τη σημαντικότητα που επιτελεί ο ρόλος του ανθρώπινου παράγοντα, σε οποιαδήποτε έκφανση της ζωής. Η οικονομία αποτελώντας σαφώς μια παράμετρο ή/και παράγωγο αποτέλεσμα της διαχείρισης της ίδιας της ζωής, διατηρεί τον ανθρώπινο παράγοντα και τις επιλογές αυτού, στο προσκήνιο. Συμπερασματικά θα μπορούσε να διατυπωθεί η άποψη ότι με την εξέλιξη που έχει επέλθει σε όλους τους τομείς, δεν υπάρχει πλέον αναγκαιότητα μελέτης των οικονομικών συστημάτων, αλλά των επιμέρους σημαντικών αποφάσεων. Τα συστήματα «κυλάνε» μόνα τους, πραγματοποιώντας παράλληλα πολλαπλές, τόσο σε βραχυπρόθεσμο, όσο και σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, κυκλικού χαρακτήρα κινήσεις. Επί τοις ουσίας ανακυκλώνονται συνεχώς. Όλα τα οικονομικά οικοδομήματα, έχουν χτιστεί στη βάση του ανθρώπινου παράγοντα. Οι μικρές επιμέρους αποφάσεις είναι αυτές που καθορίζουν την πορεία. Αρκεί μια λάθος, σημαντικού χαρακτήρα απόφαση (επίδραση του ανθρώπινου παράγοντα) για να ανακόψει ή να εκτροχιάσει την όποια πορεία. Όπως και στη γεωμετρία, από μια απόκλιση στη γωνία αναφοράς, έστω και ανεπαίσθητη, σε βραχυχρόνιο ορίζοντα (μικρό μήκος) προκύπτει μια κάθετη απόκλιση των δύο πλευρών, σχετικά μικρή. Αυτό σε μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (αυξημένη απόσταση) αποφέρει διευρυμένες αποστάσεις μεταξύ των πλευρών.



Εικόνα 19: Απόκλιση γωνίας

Εν κατακλείδι η θεωρία του Κοντράτιεφ παραμένει επίκαιρη και αληθής. Η μόνη διαφοροποίηση έγκειται στην έκταση (χρονική διάρκεια) των οικονομικών κύκλων. Σε αυτή την κατεύθυνση συντελούν πολλαπλοί παράγοντες όπως προαναφέρθηκε. Αφενός η ωρίμανση της οικονομίας, εν γένει, και αφετέρου οι τεχνολογικές και λοιπές εξελίξεις που επιταχύνουν τις όποιες διεργασίες εντός της οικονομίας. Οι αγορές και τα επιμέρους συστήματα στις μέρες μας, εξελίσσονται με ταχύτητα φωτός. Οι πολλαπλές συνδέσεις και αλληλεξαρτήσεις των αγορών, μέσω των απομακρυσμένων συστημάτων έχουν καταφέρει να μηδενίσουν τις αποστάσεις, να εξοστρακίσουν αντικειμενικές δυσκαμψίες του παρελθόντος και εν τέλει να ενώσουν με κυκλικές αναφορές όλα τα επιμέρους συστήματα αγορών. Στη σύγχρονη οικονομική ζωή, κάθε τοποθέτηση κεφαλαίων, κάθε πράξη αγοράς και πώλησης, κάθε μεμονωμένη προσπάθεια επίτευξης κέρδους ή/και περιορισμού ζημίας, αλληλεπιδρά με πολλαπλούς τρόπους στο σύνολο της αγοράς. Οι αγορές έχουν μεταβεί πλήρως στη φάση της ολοκλήρωσης του βασικού σχεδιασμού του καπιταλιστικού μοντέλου, το οποίο έχει παγιωθεί στο μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη.

Επίλογος

Ανακεφαλαιώνοντας το ευρύτερο συμπέρασμα που εξάγεται από την παρούσα εργασία, δύναται να θεωρηθεί ο κυρίαρχος ρόλος που επιτελεί η ατομικότητα, στη διευρυμένη της εκδοχή όμως, όπου η λήψη απόφασης από ένα και μόνο άτομο, έχει τη δυνατότητα να επιδράσει σημαντικά στο σύνολο. Στο πλαίσιο αυτό συνεχίζει το κράτος (σ.σ. ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες οικονομίες – εξαιρούνται οι κεντρικά σχεδιασμένες) να αποτελεί το ρυθμιστή - αποστασιοποιημένο επόπτη παρέχοντας μέρος των κοινωνικών αγαθών. Η αλληλοσυσχέτιση αυτών των δύο, αντιμαχόμενων για πολλούς, πυλώνων όλων των οικονομιών, είναι το μείγμα της προόδου και της ευημερίας. Ο άνθρωπος, επιχειρηματικός, παράγοντας, επεδίωκε, επιδιώκει και θα επιδιώκει το κέρδος. Είτε αυτό μεταφράζεται σε χρηματικές μονάδες, είτε σε ευημερία παντός τύπου, είτε σε οτιδήποτε άλλο. Το κράτος θα πρέπει να ρυθμίζει, να εποπτεύει και να εδραιώνει, σε συνεργασία με τα επιμέρους άτομα και την κοινωνία, τις αγορές, χωρίς να τις στρεβλώνει. Η κρατική μηχανή είναι αυτή που θα αναλάβει το κόστος και την ευθύνη για την παροχή των κοινωνικών αγαθών. Εξάλλου εκεί κάπου ενσωματώνεται και η κεντρική ιδέα της φορολόγησης. Αυτή θα δώσει το έναυσμα, σε περιόδους στρεβλών πολιτικών και μη αποφάσεων (βλ. πολέμους, κλπ), για την επανεκκίνηση της οικονομίας, μετά το τέλος της σύντομης έξαρσης [εν μέσω πολέμου].

Το δημοψήφισμα στη Μεγάλη Βρετανία, καθώς και άλλες ανάλογες δράσεις, δε συντελούνται μόνο και μόνο για την αποφυγή από πλευράς εξουσίας, του πολιτικού κόστους, μεταβιβάζοντας την ευθύνη στο λαό. Η προκήρυξη, αυτή καθαυτή του δημοψηφίσματος, απόφαση ενός ή και περισσοτέρων ατόμων, στην ωμή της εκδοχή, αποτελεί πράξη, είτε θετική είτε αρνητική, διατάραξης του status quo, δεδομένου του διακυβεύματος. Σε κάθε περίπτωση όμως, αποτελεί μια προσπάθεια μεταστροφής, ολόκληρου του οικονομικού συστήματος και επ' ουδενί μια απλή αντίδραση με πολιτικό μανδύα, είτε καπιταλιστικής, είτε σοσιαλιστικής μορφής.

“Of course it's the same old story. Truth usually is the same old story.”

Margaret Thatcher

Βιβλιογραφία

- Abramovitz, M., 1961. *The nature and significance of Kuznets cycles*. s.l.:Economic Development and Cultural Change.
- Abramovitz, M., 1968. *The passing of the Kuznets cycle*. s.l.:Economica .
- Ales, L., Maziero, P. & Yared, P., 2014. *A theory of political and economic cycles*, s.l.: Journal of Economic Theory.
- BBC News, 2013. *The thacher years in statistics*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-22070491>
[Πρόσβαση August 2016].
- Bershidsky, L., 2015. *Maybe the Commodities Supercycle Is Actually Real*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.bloomberg.com/view/articles/2015-08-07/maybe-the-commodities-supercycle-is-actually-real>
[Πρόσβαση September 2016].
- Bilge, E. & Ocampo, J. A., 2012. *Super cycles of commodity prices since the mid-nineteenth century*, New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
- Capaldo, J., 2014. *The Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership: European Disintegration, Unemployment and Instability (w.p. No 14-03)*, Medford, MA: Global Development and Environment Institute.
- Crafts, N., 2002. *Britain's relative economic performance, 1870-1999*. Vol. 1. επιμ. s.l.: The institute of economic affairs.
- Crafts, N., n.d. *Britain's Relative Economic Performance, 1870–1999*. London: Institute of Economic Affairs.
- Delli Gatti, D., Gallegati, M. & Minsky, H. P., 1994. *Financial institutions, economic policy, and the dynamic behavior of the economy*, s.l.: Jerome Levy Economics Institute.
- Denman, J. & McDonald, P., 1996. *Unemployment statistics from 1881 to the present day*, s.l.: Labour Market Trends.

Dymski, G. A., 2014. *How finance globalized: a tale of two cities*, London : Routledge companion to banking regulation and reform.

Economist, 2016 . *What will happen to markets if Britain votes Leave?*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2016/06/economist-explains-13>

[Πρόσβαση 2016 July].

Economist, 2016. *Britain's referendum on EU membership*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/02/graphics-britain-s-referendum-eu-membership>

Elliott, L. & Monaghan, A., 2016. *British economy begins to show signs of post-Brexit slowdown*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.theguardian.com/business/2016/jul/28/health-check-of-key-sectors-post-brexit-vote-counter-growth-figure>

[Πρόσβαση July 2016].

Finlay, R. J., 1994. *National identity in crisis: politicians, intellectuals and the 'end of Scotland', 1920-1939*, ". 79 επιμ. s.l.:History.

Francois, J. και συν., 2013. *Reducing transatlantic barriers to trade and investment: An economic assessment (No. 20130401)*, London: Centre for Economic Policy Research.

Friedman, M., 1959. *The demand for money: some theoretical and empirical results*. s.l.:NBER.

Friedman, M., 1995. *The role of monetary policy: Essential Readings in Economics*.. s.l.:Macmillan Education UK.

Friedman, M., 2009. *Capitalism and freedom*. s.l.:University of Chicago press.

Friedman, M. & Kuznets, S., 1945. *Income from individual professional practice*. New York: National Bureau for Economic Research.

Hancock, Keith, W. & Gowing, M., 1949. *British war economy*. Vol. 1 επιμ. s.l.:HM Stationery Office.

Hogan, M. J., 1989. *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952*. s.l.:Cambridge University Press.

Hunter, C., 2016. *FRIENDS WITH BENEFITS, OR MORE? How Churchill, imperialism, and identity define the Anglo-American Special Relationship*, s.l.: Politicus Journal.

Hutt, R., 2016. *TTIP: What does it mean for the future of transatlantic trade?*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2016/04/ttip--transatlantic-trade-obama/>
[Πρόσβαση 2016 June].

Juglar, C., 1916. *A brief history of panics and their periodical occurrence in the United States*.
s.l.:Putnam.

Keynes, J. M., 1937. *The general theory of employment*. s.l.:The quarterly journal of economics.

Kitchin, J., 1923. *Cycles and trends in economic factors*. s.l.:The Review of economic statistics.

Kondratiev, N. D., 1925. *The major economic cycles*. 1.1 επιμ. Moscow: Voprosy Konjunktury.

Rogers, S., 2013 . *How did Britain change under Margaret Thatcher?*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.theguardian.com/politics/datablog/2013/apr/08/britain-changed-margaret-thatcher-charts>
[Πρόσβαση 2016 September].

Schumpeter, J. A., 1939. *Business cycles*. Vol. 1. επιμ. New York: McGraw-Hill.

Self, R. C., 2006. *Britain, America and the war debt controversy: the economic diplomacy of an unspecial relationship, 1917-1941*. s.l.:Psychology Press.

Smith, A., 1887. *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. s.l.:T. Nelson and Sons.

Stolper, W. F., 1935. *Nikolai D. Kondratieff, The Long Waves in Economic Life*. Volume XVII, No 6 επιμ. s.l.:The Review of Economic Statistics.

Team, T. D., 2016. *A background guide to "Brexit" from the European Union*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/02/graphics-britain-s-referendum-eu-membership>
[Πρόσβαση July 2016].

Thatcher, M., 1976. *Thames TV This Week* [Συνέντευξη] (5 February 1976).

Tookey, M., 2001. *Three's a Crowd? Government, Owners, and Workers During the Nationalization of the British Coalmining Industry 1945-47*. s.l.:Twentieth Century British History.

Treanor, J., 2016. *Bank of England releases £150bn of lending amid warnings on stability*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.theguardian.com/business/2016/jul/05/bank-of-england-releases-150bn-pounds-risks-financial-stability>

[Πρόσβαση September 2016].

Tsoufidis, L., 2010. *Paper No. 31746, "From Economic Prosperity to the Depression of 1930s"*, Munich : Munich Personal RePEc Archive (MPRA).

Καραμαγκάλη, Έ., 2016. *Brexit ή Bremain: Η πολυτάραχη σχέση της Μ. Βρετανίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/36612/brexit-i-bremain-h-polytaraxi-sxesi-tis-m-vretanias-me-tin-eyropaiki-enosi>

[Πρόσβαση Σεπτέμβριος 2016].

Μαρξ, Κ., 1978. *Το Κεφάλαιο*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Τέλλογλου, Τ., 2016. *Η συμφωνία TTIP θα πλήξει κυρίως τη Μεσόγειο*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.kathimerini.gr/859824/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/h-symfwnia-ttip-8a-plh3ei-kyriws-th-mesogeio>

[Πρόσβαση Ιούνιος 2016].